ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра польської філології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (магістерської) роботи

магістр

(освітнього ступеня)

на тему: **Лексико-семантична сполучуваність іменників *ręka / рука* в польській та українській мовах**

Виконала: студентка 2 курсу,

групи ФЛКм–22с

спеціальності 035.033 слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська

Венгрин М. Я.

Керівник: доц. к.ф.н. Лозинська О. Г.

_____

Рецензент: доц. Стефанишин Ю. М.

_____

Львів – 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ…….....4

ВСТУП……..5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СПОЛУЧУВАНОСТІ……11

1.1. Лексикологія як наука……11

1.2. Фразеологія та її місце в мовознавстві……..13

1.3. Поняття сполучуваності лексем……15

1.3.1. Сполучуваність, валентність, дистрибуція……...16

1.4. Види сполучуваності……..19

1.4.1. Граматична та лексико-семантична сполучуваність……...19

1.4.1.1. Ідіоматична сполучуваність……..20

1.4.2. Системна та нормативна сполучуваність……21

1.5. Сполучуваність соматичної лексики……24

1.6. Зіставне дослідження сполучуваності……...28

1.6.1. Типи міжмовних співвідношень ідіоматичних сполучень……..29

Висновки до розділу 1……...32

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СПОЛУЧУВАНОСТІ ІМЕННИКІВ *RĘKA / РУКА* В ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ……..34

2.1. Лексеми *ręka / рука* в словникових дефініціях……34

2.2. Лексико-семантична сполучуваність лексем *ręka / рука*……40

2.2.1. Сполучуваність лексем *ręka / рука* з врахуванням фізіологічних особливостей……41

2.2.1.1. Словосполучення на позначення «будови» руки……42

2.2.1.2. Характеристика зовнішнього виду руки……..43

2.2.1.3. Сполучення на позначення діяльності рук……..44

2.2.2. Сполучуваність іменників *ręka / рука* як означення контакту з зовнішнім світом……45
2.2.2.1. Сполучуваність на позначення праці та її результату……46
2.2.2.2. Лексеми *ręka / рука* та взаємодія з навколишнім середовищем……47
2.2.2.3. Сполучуваність на позначення просторових відношень і кількості….48
2.2.3. Сполучуваність іменників *ręka / рука* на позначення стосунків з іншими людьми……48
2.2.3.1. «Будування» контактів з людьми……49
2.2.3.2. Словосполучення на позначення руйнування людських взаємин……50
2.3. Зіставний аналіз ідіоматичної сполучуваності іменників *ręka / рука*…...51
2.3.1. Повні еквіваленти……52
2.3.2. Часткові еквіваленти……...55
2.3.3. Безеквівалентні ФО……60

Висновки до 2 розділу……...64

ВИСНОВКИ……...66

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ……...70

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……77

РЕЗЮМЕ……78

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови

ЕССКУ – Екциклопедичний словник символів і культури України

ЛСВ – лексико-семантичний варіант

СУМ – Словник української мови

ФО – фразеологічна одиниця

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови

ISJP – Inny słownik języka polskiego

WSFJP – Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego

SJP PWN – Słownik języka polskiego PWN

USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego

WSJP – Wielki słownik języka polskiego

ВСТУП

Актуальність дослідження. Лексичний склад мови є дуже різноманітним, тому стає об'єктом численних мовознавчих досліджень, які виявляють особливості функціонування та реалізації лексичних одиниць. Слова в мові не існують ізольовано, вони мають здатність вступати у зв'язки між собою. Правила сполучуваності лексем можуть викликати труднощі при вивченні іноземної мови, навіть близькоспорідненої, адже попри формальну подібність різних структур мови можуть виникати інтерференції. Словам притаманна ідіоматична сполучуваність, на основі якої утворюються фразеологізми. Мовознавці нерідко у зіставних дослідженнях порівнюють фразеологію різних мов, класифікуючи фразеологічні одиниці (далі ФО) та добираючи відповідники, щоб виявити спільні та відмінні риси функціонування фразеологічних зворотів у системі мові. Надійним джерелом кодифікації правил сполучуваності лексем, а також структури та семантики ФО, є сучасні загальні та фразеологічні лексикографічні джерела. Особливо помічними й авторитетними серед них є словники, які подають контекстуальну дефініцію ФО (Inny słownik języka polskiego (далі ISJP) та W kilku słowach (далі WKS)), чи які базуються на матеріалі корпусів текстів сучасної мови (Wielki słownik języka polskiego (далі WSJP) та ISJP).

Вивчення сполучуваності лексем цікавить багатьох дослідників, зокрема: М. В. Балко [5], М. Банька [36], Е. Бялек [37], Г. Буркхардт [38], Д. Буттлер [39], Г. Курковську [60], А. Марковського [65], Я. Мьодка [66] та ін. Ґрунтовні зіставні дослідження сполучування лексичних одиниць представлені в працях мовознавців: Х. Ніколайчук [73, 74], І. Кононенко [13], О. Левченко [21] тощо. Дослідженням фразеологічних відповідників у різних мовах і створенням класифікацій фразеологічних еквівалентів займалися: О. Кунін [31], порівнював фразеологію російської та англійської мови, Р. Зорівчак [12], зіставляла ФО української та англійської мови, О. Левченко [23], досліджувала безеквівалентну українську та російську фразеологію та ін. Вивченням соматичних фразеологізмів займалися: О. Селіванова [27], здійснила когнітивно-

ономасіологічний аналіз українських ФО із соматичним компонентом, однією з перших польських дослідниць почала вивчати соматичну фразеологію А. Кравчик-Тирпа [58], яка проаналізувала соматичні фразеологізми у польських говорах, Д. Філяр [42] здійснила аналіз мовного образу контакту людини зі світом, дослідивши соматичні назви в мовній конвенції і поетичних текстах, Е. Чарнота [41] дослідила ФО з компонентом *krew* в шкільних фразеологічних словниках, Е. Єнджейко [48] здійснила аналіз антропоцентризму старопольської соматичної фразеології. Інтенсивними є зіставні дослідження соматичної фразеології двох мов, наприклад, Д. Філяр, А. Ґлаз [45] проаналізували образ руки в польській та англійській мовах, Д. М. Мицан [25] здійснила аналіз фразеологізмів з компонентом *ребро* в польській та українській мовах, А. Лідзба [63] досліджувала мовну картину світу на матеріалі німецьких і польських ФО з компонентом *Hand / ręka* тощо.

Однак, незважаючи на інтенсивні дослідження сполучуваності лексем в зіставному аспекті, а також ФО та їх еквівалентів в інших мовах, праця в цьому напрямку залишається актуальною. В українській мові, як і в польській, існує велика кількість фразеологізмів, які у своєму компонентному складі містять слова на позначення частин тіла людини. У цій роботі ми зосереджуємо увагу на лексико-семантичній сполучуваності іменників *ręka / рука*, а також ідіоматичній сполучуваності ФО польської і української мов з компонентом *ręka / рука*. Вивчення і аналіз словосполучень і ФО є потрібним для детальнішого ознайомлення з лексичним складом і фразеологією цих мов, виявлення спільних та відмінних рис їх функціонування.

Мета роботи полягає в порівняльній характеристиці лексико-семантичної сполучуваності іменників *ręka / рука*, а також зіставному дослідженні структури і семантики фразеологізмів польської і української мов з компонентом *ręka / рука*.

Досягнення мети дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

- з’ясувати поняття «лексикологія» та «сполучуваність лексем»;
- визначити зміст поняття «фразеологія» та «фразеологізм»;
- розглянути основні види сполучуваності лексем;
- виявити основні особливості сполучуваності соматичної лексики;
- дослідити типи фразеологічних еквівалентів і розглянути їх ознаки;
- виокремити та сформувати корпуси словосполучень та фразеологізмів з компонентом *ręka / рука* в польській і українській мовах з метою їхнього подальшого аналізу;
- проаналізувати розуміння лексеми *ręka / рука* в словникових дефініціях;
- виокремити різні групи лексико-семантичної сполучуваності іменників *ręka / рука;*
- з’ясувати ступінь еквівалентності польських та українських фразеологізмів з компонентом *ręka / рука* та провести їхню класифікацію за типами міжмовних зіставлень;
- порівняти ФО відповідно до їх структурних та семантичних особливостей у зіставлюваних мовах;
- виявити безеквівалентні польські й українські ФО з компонентом *ręka / рука.*

Об'єктом дослідження є польські та українські словосполучення та фразеологізми з компонентом *ręka / рука*.

Предметом дослідження є особливості лексико-семантичної сполучуваності іменників *ręka / рука*, а також подібні та відмінні аспекти структури і семантики польських та українських фразеологізмів з компонентом *ręka / рука*.

Методи дослідження. При дослідженні польських та українських словосполучень та фразеологізмів з компонентом *ręka / рука* використано такі методи: описовий, компонентного аналізу та зіставний. За допомогою описового

методу охарактеризували та систематизували мовні одиниці. Методом компонентного аналізу дослідили окремі компоненти словосполучень та ФО. Зіставним методом порівняли структуру та функціонування словосполучень і фразеологізмів у двох мовах (польській та українські), виявили спільні та відмінні риси мовних утворень.

Матеріалом для дослідження є 339 польських та 335 українських словосполучень з іменниками *ręka / рука*, 108 польських та 115 українських ФО вилучених з польських та українських лексикографічних джерел та проаналізоване їхнє функціонування в корпусах текстів цих мов.

Джерельну базу становлять такі польські словники, як: «Великий словник польської мови» («Wielki słownik języka polskiego») в електронному варіанті (https://www.wsjp.pl/), «Інший словник польської мови» («Inny słownik języka polskiego») за редакцією М. Банька, «Універсальний словник польської мови» («Uniwersalny słownik języka polskiego») за редакцією С. Дубіша, «Словник польської мови ПВН» («Słownik języka polskiego PWN») в електронному варіанті (https://sjp.pwn.pl/), «Великий фразеологічний словник польської мови» («Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego») за редакцією П. Мюльднер-Нєцковського та «Лексикон польської та української активної фразеології» («Leksykon aktywnej frazeologii polskiej i ukraińskiej») тощо. Джерелами українських словосполучень та ФО є: «Словник української мови в 11 томах» в електронному варіанті (http://sum.in.ua), «Словник української мови в 20 томах» в електронному варіанті (https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0), «Великий тлумачний словник сучасної української мови» за редакцією В. Т. Бусела, «Фразеологічний словник української мови» за редакцією В. Ужченка та Д. Ужченка, «Фразеологічний словник української мови» за редакцією В. Білоноженка, «Словник фразеологізмів української мови» за ред. В. Винника, «Словник фразеологічних антонімів української мови» уклад. В. Калашник та Ж. Колоїз. Окрім лексикографічних джерел, джерелами аналізу сполучуваності іменників *ręka / рука* є корпуси текстів польської та української

мов. У Національному корпусі польської мови (Narodowy korpus języka polskiego) використано пошукову систему PELCRA (http://www.nkjp.uni.lodz.pl/collocations.jsp/, доступ: 05.11.2023), яка автоматично формує колокації на основі усіх контекстів корпусу. У корпусі текстів української мови ГРАК (https://parasol.vmguest.uni-jena.de/grac_crystal/#concordance?corpname=grac17, доступ: 05.11.2023) ми вручну проаналізували контексти сполучуваності лексеми *рука.* При аналізі переглянули 1000 контекстів, адже розглянути усі контексти (94 706) було би надзвичайно трудомістким завданням.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання проаналізованого фактичного матеріалу в навчальному процесі на заняттях з польської мови, при підготовці спецкурсів з польської лексикології та фразеології.

Новизна дослідження полягає в тому, що в ньому на матеріалі лексико-семантичної сполучуваності іменників *ręka / рука* комплексно проаналізовано особливості цієї сполучуваності в польській та українській мовах. Зокрема звернено увагу на подібність та відмінність мовних структур і особливості функціонування словосполучень, виокремлено тематичні групи сполучуваності лексем. На матеріалі ідіоматичної сполучуваності ФО з компонентом *ręka / рука* за допомогою методу зіставного аналізу проаналізовано еквівалентність фразеологізмів досліджуваних мов.

Обсяг і структура роботи. Магістерська робота загальним обсягом 78 сторінок, з них – 61 сторінка основного тексту, складається зі Вступу, двох розділів, Висновків, Списку використаної літератури, Списку використаних джерел та Резюме на польській мові. На початку роботи вміщено її Зміст та Перелік умовних позначень, у якому прийнято скорочені назви деяких понять, а також словників, що стали джерельною базою. У першому розділі «Теоретичні засади лексико-семантичної сполучуваності» з’ясовано поняття лексикології як науки; розглянуто деякі теоретичні питання фразеології як науки; розкрито зміст

поняття «сполучуваності лексем», проаналізовано основні види сполучуваності, з'ясовано стан дослідження соматичної лексики та подано класифікацію фразеологічних еквівалентів. У другому розділі «Аналіз лексико-семантичної сполучуваності іменників *ręka / рука* в польській та українській мовах» проаналізовано функціонування лексем *ręka / рука* в словникових дефініціях, проаналізовано лексико-семантичну сполучуваність іменників *ręka / рука* польській та українській мовах, здійснено поділ фразеологічних відповідників, з'ясовано ступінь їх еквівалентності, досліджено безеквівалентні фразеологізми в зіставлюваних мовах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СПОЛУЧУВАНОСТІ

1.1. Лексикологія як наука

Лексичний склад будь-якої мови є дуже різноманітним, тому потребує детального, різноаспектного вивчення. Як зазначає С. Дубіш, лексикологія – це мовознавча наука, яка займається описом лексичних одиниць певної мови [Dubisz, 1994, s. 327]. У польському мовознавстві термін «лексикологія» з'явився в другій половині XIX століття, однак зі значенням «наука про словники та їх укладання», що на сучасному етапі розвитку мовознавства належить до завдань лексикографії[1] [Kania, 1984 , s. 128]. Дещо пізніше, у так званому Варшавському словнику (1900-1927), поряд зі значенням «словникознавство» лексикологія отримала визначення «наука про значення і вживання слів» [Ibidem, s. 128]. У повоєнних словниках, наприклад, у Словнику польської мови під ред. В. Дорошевського лексикологія має значення «розділ мовознавства, який вивчає слова, їх значення і вживання» (SJP Dor). Лексикологія вивчає словниковий склад мови, властивості та структуру лексичної системи мови, лексичні значення слів, особливості соціальної та територіальної різноманітності словникового складу мови, розвиток і походження лексики, відношення між лексичними одиницями, а також семантичні зв'язки між словами [Філон, Хомік, 2010, с. 10].

Основною одиницею вивчення лексикології є слово. У Енциклопедії української мови слово – це «найменша самостійна і вільно відтворювана в мовленні відокремленооформлена значеннєва одиниця мови, яка

[1] П. Жміґродський виділяє два розуміння терміна «лексикографія»: 1. Мистецтво укладання словників, яке охоплює методи і технічні засоби творення опису лексичного складу мови (а також вибрані засади видавання словників); 2. Увесь загал доступних словників певної мови або сукупність словників доступних на певній території [Żmigrodzki, 2003, s. 16]

співвідноситься з пізнаним і вичленованим окремим елементом дійсності (предметом, явищем, ознакою, процесом, відношенням та ін.) і основною функцією якої є позначення, знакова інтерпретація цього елемента – його називання, вказування на нього або його вираження» [Енциклопедія, 2004, с. 612]. Як основна структурно-семантична одиниця мови слово є складним, багатовимірним елементом, для якого характерні цілісність і вільне відтворення в мові. Слово має план вираження – лексему і план змісту – семему. Лексема – це знак, звукова або графічна оболонка мовної одиниці, семема – її зміст, елементарне значення, яке реалізується в мовленні чи тексті [Мойсієнко, 2010, с. 25].

У мовознавстві існує поняття лексико-семантичного варіанта (далі ЛСВ). ЛСВ – це елементарна лексична одиниця, яка є сукупністю усіх граматичних форм слова, які співвідносяться з одним конкретним значенням [Мойсієнко, 2010, с. 26]. Слово є сукупністю тотожних за формою, внутрішньо взаємопов'язаних ЛСВ, якщо слово є однозначним, то воно представлене лише одним ЛСВ [Там само, с. 26]. Наприклад, слово *рука* має кілька взаємопов'язаних значень[2], які схематично можна зобразити так: $Рука = рука_1 + рука_2 + рука_3 + рука_4 + рука_5 + рука_6 + рука_7 + рука_8$.

Лексикологія вивчає слова не лише як відокремлені самостійні одиниці, а й як такі, що можуть вступати у зв'язки з іншими словами. Деякі мовознавці, наприклад, М. Ґроховський [Grochowski, 1982], С. Каня [Kania, 1984], С. Дубіш

[2]У СУМ виділено вісім значень лексеми *рука*: 1) кожна з двох верхніх кінцівок людини від плечового суглоба до кінчиків пальців; частина цієї кінцівки від зап'ястка до кінчиків пальців; кожна з двох передніх кінцівок мавпи; складова частина якого-небудь предмета, що зовнішнім виглядом або функцією подібна до верхньої кінцівки людини; 2) кожна з верхніх кінцівок людини як знаряддя діяльності праці; слід, результат чиєї-небудь діяльності; 3) манера написання, почерк; 4) робоча сила, робітники; здатність до праці, діяльності; 5) про людину взагалі, яка має відношення до того, про що йде мова; 6) символ влади, панування; 7) впливова людина, яка може, здатна захистити, підтримати; 8) згода на шлюб, на одруження.

[Dubisz, 1994], до лексичних одиниць зараховують фразеологізми. У такому розумінні лексикологія досліджує не лише окремі слова типу *dom, kot, pić,* а й фразеологічні звороти *czarna rozpacz, mieć muchy w nosie, dojna krowa.* Існує інший погляд на це питання, який передбачає, що фразеологізми вивчає окрема мовознавча дисципліна – фразеологія[3].

Лексикологія вивчає словниковий склад певної мови, тобто сукупність усіх слів, що вживаються в цій мові та становлять її лексику. Слово, як одиниця вивчення лексикології, досліджується у різних аспектах. Об'єктами лексичного аналізу є лексичне значення слова, територіальна й соціальна диференціація лексики, етимологія слів, семантичні відношення та зв'язки, які виникають між лексичними одиницями. У нашій роботі до одиниць вивчення лексикології ми не зараховуємо фразеологізми, а вважаємо, що вони є об'єктом вивчення фразеології.

1.2. Фразеологія та її місце в мовознавстві

Фразеологія є досить молодою наукою, але вона стала предметом зацікавлення багатьох дослідників. Хоча й до тепер є науковці, які вважають її частиною лексикології. А. М. Левицький та А. Пайдзінська подають визначення цієї науки та зазначають, що фразеологія – це розділ мовознавства, а точніше лексикології [Lewicki, Pajdzińska, 2001, s. 315]. Більшість науковців, такі як: Д. О. Добровольський, А. Н. Баранов [Баранов, Добровольський, 2008], О. В. Кунін [Кунін, 1970], Д. В. Ужченко, В. Д. Ужченко [Ужченко, 2007], Л. Г. Скрипник [Скрипник, 1973] та інші, вважають фразеологію окремою самостійною лінгвістичною дисципліною. У науковій літературі термін «фразеологія» вживається у двох значеннях: 1) розділ мовознавства, який вивчає стійкі сполучення слів; 2) сукупність фразеологізмів певної мови [Кравчук, 2017, с. 248]. В «Іншому словнику польської мови» виділене ще одне значення фразеології: «стиль висловлення позбавлений глибокого змісту» (ISJP, s. 654)

[3] Див. підрозділ 1.2. Фразеологія та її місце в мовознавстві.

Як будь-яка мовознавча дисципліна фразеологія має об'єкт та предмет вивчення. Об'єктом вивчення фразеології, як зазначає О. М. Демська-Кульчицька, є як ФО зокрема, так і вся сукупність фразеологізмів загалом, а її предметом дослідження є вивчення природи, суті, категорійних ознак фразеологічних словосполучень, а також з'ясування закономірностей їхнього функціонування у мовленні [Демська-Кульчицька, 2008, с. 6]. Л. Г. Скрипник виділяє низку специфічних завдань, які розглядає фразеологія, наприклад: дослідження причин фразеологізації словосполучень, з'ясування взаємовідношень між ФО та словом, словосполученням і реченням, вивчення фразеологічного складу стійких словосполучень та інші [Скрипник, 1973, с. 7].

Одиницями дослідження фразеології є фразеологізми. У науковій літературі використовують такі синонімічні терміни, як ФО, фразеологічний зворот, стійкий вислів або стійкий вираз. Фразеологізми є складними мовними утвореннями, тому можуть виникати труднощі з їхнім виокремленням серед інших лінгвістичних одиниць. Мовознавці виділили низку ознак, які притаманні фразеологізмам. Зовнішньою ознакою, що вирізняє ФО є нарізнооформленість, яка полягає в тому, що компонентами стійких виразів є слова, що можуть функціонувати і поза фразеологічним зворотом [Скрипник, 1973, с. 10]. У науковій літературі цю ознаку ще називають надслівністю [Тепляков, 2012, с. 237]. Однією з визначальних рис також є відтворюваність фразеологічних зворотів у готовому вигляді. Нарізнооформленість і відтворюваність в готовому вигляді характеризують формально-граматичну структуру ФО, що є лише одним з аспектів фразеологічного звороту [Тепляков, 2012, с. 237]. Не менш важливим є смисловий аспект – семантична цілісність фразеологізму [Тепляков, 2012, с. 237]. У результаті послаблення лексичних значень слів-компонентів виникає цілісність значення ФО[4] [за Л. Авксентьєвим, 1983, с. 8]. Л. Скрипник зазначає, що фразеологізмам властиві ще деякі додаткові критерії, такі як: незмінність

[4] Через це з'являється асиметричність між формальною структурою та значеннєвою, адже форма фразеологізму багатокомпонентна, а значення – одне [Кравчук, 2017, с. 251].

складу, дослівна неперекладність, метафоричність та експресивно-емоційне забарвлення [Скрипник, 1973, с. 11]. Експресивність фразеологічних зворотів полягає в тому, що ФО окрім номінативної функції виражає ще й емоційне ставлення мовця, наприклад, можна сказати *tyle co kot napłakał* (WSJP) замість звичного *bardzo mało* [Кравчук, 2017, с. 251].

У нашій роботі ми розглядаємо фразеологію як самостійну лінгвістичну дисципліну. Під фразеологією розуміємо розділ мовознавства, який досліджує фразеологічний склад мови, особливості структури, семантики, функціонування та творення стійких словосполучень. Під фразеологізмом ми розуміємо стійке поєднання двох і більше слів, які в процесі фразеологізації набувають цілісного значення, тому відтворюються в готовому вигляді, мають емоційно-експресивне забарвлення та внутрішній образ.

1.3. Поняття сполучуваності лексем

Слова в будь-якій мові не існують поодиноко, вони мають здатність вступати у зв'язки між собою. Вивчення особливостей сполучуваності слів є клопітким процесом, з яким стикається мовець. Під сполучуваністю розуміємо певні правила поєднання слів на синтагматичній осі[5] [Бундза, Ніколайчук, 2022, с. 140]. Вивчення сполучуваності слів знаходиться на межі лексикології та синтаксису. Лексикологія аналізує лексичне значення слова, а синтаксис досліджує правила поєднання слів у словосполучення та речення.

Правила поєднання слів визначаються трьома чинниками, а саме логічною вмотивованістю, граматичною структурою мови й мовною традицією [Кочерган,

[5] Синтагматична вісь передбачає синтагматичні відношення – відношення сполучуваності, що встановлюються між одиницями як у системі мови, так і в мовному ланцюзі, який має довжину в часі (в усній формі) і має лінійний аспект (у писемній формі) [Денисова, 2016, с. 54]. Під синтагматикою розуміємо сполучуваність одиниць одного рівня один з одним і послідовність вживання одиниць одного рівня в мовленні [Там само]. Правила сполучуваності закладені в мові і реалізуються в мовленні [Там само].

1978, с. 95]. Однак не завжди ці критерії є вичерпними, адже деяким словам притаманна вибірковість у сполучуваності. Наприклад, *коричневий шарф, карі*[6] *очі, гнідий кінь* в українській мові та *brązowy szalik, piwne oczy, gniady koń* в польській мові, той самий колір (коричневий) передається різними лексемами в залежності від пояснюваного слова. Як зазначає професор А. М. Кравчук: «Сполучуваність слів є однією з найскладніших проблем при вивченні мови як іноземної, особливо близькоспорідненої. Йдеться і про синтаксичні зв'язки, як наприклад різне керування слів – формально схожих відповідників – у близькоспоріднених слов'янських мовах, і про сполучуваність, зумовлену лексико-семантичними чинниками» [Кравчук, 2011, с. 406]. Варто погодитись із М. П. Кочерганом, що людина, яка ще не повністю оволоділа іноземною мовою, найчастіше помилково поєднує слова в такий спосіб, який притаманний її рідній мові [Кочерган, 1978, с. 95]. Контрастивні дослідження компонентів лексичної системи двох різних мов сприяють виявленню спільних та відмінних елементів структур, що допомагає мовцеві у творенні складніших лексичних сполучень іноземною мовою.

Сполучуваність слів є практичною реалізацією особливостей лексем певної мови. Слова здатні вступати у зв'язки між собою і утворювати словосполучення і речення. Сполучуваність лексем зумовлюється граматичними й лексико-семантичними чинниками. При вивченні іноземної мови можуть виникнути інтерференції, які спричинені відмінними правилами сполучуваності слів. У нашій роботі зосередимо увагу на дослідженні сполучуваності лексем, яка залежить від семантичного значення аналізованих компонентів словосполучення.

---

[6]Варто зважати, що сполучуваність лексем при вивченні іноземної мови може ускладнювати наявність міжмовних омонімів, наприклад, прикметник *kary* в польській мові вживається у словосполученнях зі словами *koń, kobyła, klacz* для позначення вороної масті коня.

1.3.1. Сполучуваність, валентність, дистрибуція

У мовознавчій літературі поряд із поняттям сполучуваності існують суміжні лінгвістичні поняття валентності та дистрибуції. Дистрибуцією називають «безпосереднє оточення слова в тексті» [Балко, 2011,с. 6]. При дистрибуції слова, які незважаючи на те, що розташовані поряд, не мають між собою лексико-семантичних і граматичних зв'язків, натомість при сполучуваності лексеми можуть знаходитись на віддалі, але утворювати словосполучення [Кочерган, 1980, с. 26]. Професор М. П. Кочерган як приклад наводить речення *Я на гору круту крем'яную буду камінь важкий піднімать* (Леся Українка), між словами *я* і *на гору*, *крем'яную* і *буду*, *буду* і *камінь*, *важкий* і *піднімать* є дистрибуція, але немає зв'язку на лексико-семантичному і граматичному рівнях, однак лексеми *гору* і *крем'яную*, *підіймать* і *камінь* є словосполученнями [Там само, с. 26]. Дистрибуція є сукупністю всіх оточень, в яких зустрічається лексема. На відміну від сполучуваності дистрибуція є ширшим поняттям, адже її не обмежує наявність залежності між словами.

Д. Буттлер у своїй праці «Синтаксичні інновації сучасної польської мови» («Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny») на позначення усіх можливих сполучень слова використовує термін «валентність» [Buttler, 1976, s. 8]. Слід зазначити, що Л. Теньєр, який першим використав вищезгадане поняття у своїх працях, розглядав валентність передовсім як здатність дієслова керувати декількома словами в реченні [за Кочерганом, 1980, с. 26]. Поряд з тим у науковій мовознавчій літературі вважається, що інші частини мови також мають здатність «відкривати вакансії», які «повинні бути заповнені певними актантами, щоб висловлення набуло граматичної і комунікативної повноцінності» [Балко, 2011,с. 6]. У такому розумінні валентність постає як здатність слова реалізуватись в реченні та вступати у зв'язки з іншими словами [за Кочерганом, 1980, с. 27]. Відповідно до такого трактування валентність і сполучуваність є синонімічними термінами.

А. Серетни, як і інші науковці, наприклад, Г. Буркхардт [Burkhardt, 2010], Е. Б'ялек [Białek, 2009], Й. Шершунович [Szerszunowicz, 2011], В. Сьлівінський [Śliwiński, 2008], Й. Тарґонська [Targońska, 2014], розглядаючи явище сполучуваності слів, використовує термін «колокація» [Seretny, 2019]. У мовознавчій літературі існують два розуміння колокації: широке та вузьке. Г. Буркхардт зазначає, що в широкому розумінні колокації лексеми вступають у зв'язки з іншими мовними елементами, при цьому граматично та семантично правильно утворюючи словосполучення [Burkhardt, 2010, s. 180]. Колокація в широкому розумінні є синонімом сполучуваності. У вузькому розумінні колокації до уваги береться значний ступінь єдності словосполучення, який межує з фразеологією, а саме з одиницями з обмеженою сполучуваністю[7] або фраземами[8] [Burkhardt, 2010, s. 180]. З перспективи вивчення іноземної мови вузьке розуміння колокації є важливим, адже стосується таких словосполучень, в яких неможливий дослівний переклад іншою мовою [Targońska, 2014, s. 198]. Причиною цього є факт, що ми можемо перекласти слово-базу (стрижневий елемент, який надає значення синтагматичному сполученню – пол. baza kolokacyjna), але колокатор (лексема, яка деталізує значення слова-бази – пол. kolokator) може виявитись найбільш непередбачуваним елементом, безпосередній переклад якого може спричинити інтерференції [Ibidem, s. 198]. У вузькому розумінні колокація – це одиниці зі сталою структурою, які мовець відтворює з пам'яті, а не творить самостійно.

---

[7] С. Скорупка в семантичній класифікації виділяє одиниці з обмеженою сполучуваністю (związki łączliwe), для яких характерна значна єдність значення, однак допускається зміна компонентів [Kurkowska, Skorupka, 1959, s. 151-182]. Наприклад, *torować drogę / ścieżkę / przejście* [Zob. Krawczuk, 2017, s. 257].

[8] Фразема – стала сполука слів, яка незалежно від своїх структурних і семантичних особливостей стала способом вираження нового змісту, який не виникає зі значення компонентів словосполучення. Для фраземи характерна лише одна ознака – відтворюваність [Chlebda, 2001, s. 335 – 342].

У нашій роботі ми будемо використовувати термін «сполучуваність» як найбільш загальний термін для окреслення здатності слова вступати у зв'язки з іншими словами. Під дистрибуцією розуміємо все оточення слова у різних контекстах. Синонімічним поняттям сполучуваності вважаємо валентність – можливість лексем утворювати словосполучення, відкривати нові місця для поєднання слів в словосполучення. Термін «колокація» беремо до уваги в широкому розумінні, як здатність слів граматично і семантично правильно поєднуватись у словосполуки.

1.4. Види сполучуваності

Сполучуваність, як здатність лексем об'єднуватись у складніші конструкції, може бути різною залежно від критерію, який береться до уваги. Розглядаючи рівень функціонування лексем у системі мови та їх взаємодії між собою, виділяємо: граматичну і лексико-семантичну сполучуваність. Різновидом лексико-семантичної сполучуваності є ідіоматична сполучуваність, на основі якої утворюються фразеологізми. За критерієм частотності і передбачуваності лексичних поєднань розглядаємо системну та нормативну сполучуваність.

1.4.1. Граматична та лексико-семантична сполучуваність

Сполучуваність слів можна розглядати у двох площинах. По-перше, в залежності від розташування лексем у системі мови, виділяють граматичну та лексико-семантичну сполучуваність слів [Markowski, 2012, s. 252]. Перший вид, граматична сполучуваність, визначає правила поєднання слів відповідно до синтаксичних властивостей мовних одиниць [Ibidem, s. 253]. У науковій літературі також використовують термін «синтаксична сполучуваність» для позначення граматичної узгодженості між компонентами словосполучення [Кравчук, 2011]. М. В. Балко зазначає, що граматична сполучуваність «є постійною для слів як представників певних лексичних, лексико-граматичних груп, а також для певних граматичних форм стрижневих слів» [Балко, 2011, с. 10].

Лексико-семантична сполучуваність вказує на здатність слова-бази вступати у зв'язки з іншими словами відповідно до його значеннєвих особливостей [Markowski, 2012, s. 253]. Визначення меж сполучуваності за значенням слова означає, що між поєднуваними словами має бути семантичне узгодження [Mosiołek-Kłosińska, 1997, s. 6]. Однією з найчастіших помилок при вивченні іноземної мови є сполучення слів, які належать до різних «непорівнюваних» семантичних категорій, наприклад, назви предметів з прикметниками на позначення смаку **kwaśny stół* [Ibidem, s. 6]. Таке словосполучення є абсурдним, адже між компонентами немає спільного значеннєвого елемента.

Лексико-семантична сполучуваність є менш стабільною, ніж синтаксична сполучуваність [Бундза, Ніколайчук, 2022, с. 140]. Стабільність граматичної сполучуваності виникає через системність і сталість структур, які функціонують на рівні граматики й зазвичай підпорядковуються чіткому правилу. Лексико-семантична сполучуваність є менш передбачуваною, оскільки на сполучуваність впливає не лише основне значення слова, а й додаткові значеннєві «відтінки» лексеми і прийнятий у мові звичай поєднаннях слів. Вивчення лексико-семантичної сполучуваності допомагає мовцям правильно утворювати словосполучення відповідно до діючого в мові узусу[9] [Seretny, 2019, s. 278].

1.4.1.1. Ідіоматична сполучуваність

Д. Буттлер, як і інші науковці, С. Скорупка [Kurkowska, Skorupka, 1959], М. П. Кочерган [Кочерган, 1980], А. М. Кравчук [Кравчук, 2011], вважає, що деяким словам притаманна ідіоматична сполучуваність. Д. Буттлер використовує термін «ідіоматична валентність», розглядаючи перш за все сполучуваність дієслів з іншими словами. При ідіоматичній валентності лексеми «відкривають» місце для конкретного слова або його синонімів (наприклад, *wytrzeszczać + oczy, ślepia, gały*) [Buttler, 1976, s. 19]. Ідіоматична валентність є

[9] Узус – панівний звичай вживання мовних форм [Кравчук, 2017, с. 62].

об'єктом вивчення фразеології в ширшому розумінні цього терміна. С. Скорупка уклав «Фразеологічний словник польської мови», в якому основна увага зосереджена на ідіоматичній сполучуваності лексем. За допомогою таких словників мовці можуть знайти відповіді на питання, як поєднувати слова в польській мові [Кравчук, 2011, с. 409].

Лексико-фразеологічна сполучуваність є синонімічним поняттям до ідіоматичної валентності. Лексико-фразеологічна сполучуваність – це набір і умови реалізації «лексичних поширювачів слова, які зумовлюються його індивідуальною семантикою» [Кочерган, 1980, с. 29]. Наприклад, слово *коротати* підпорядковує собі тільки часові назви, а слово *гнідий* може поєднуватися зі словами на означення коней [Там само, с. 29]. Словосполуки з ідіоматичною сполучуваністю можуть мати ще більш усталену й стабільну структуру. Наприклад, такі, що повинні відтворюватися в такій, а не іншій формі [Кравчук, 2011, с. 407]. Йдеться про фразеологічну одиницю у вузькому розумінні[10].

У роботі ми зосередимо увагу на дослідженні лексико-семантичної та ідіоматичної сполучуваності лексем *ręka / рука*. Беручи до уваги наявність спільного значеннєвого елемента між компонентами словосполуки, на матеріалі словників і корпусів текстів проаналізуємо здатність іменників *ręka / рука* в польській та українській мовах утворювати словосполучення.

1.4.2. Системна та нормативна сполучуваність

Друга площина вивчення словосполучень бере до уваги ступінь регулярності та передбачуваності словесних поєднань [Markowski, 2012, s. 253].

---

[10] У вузькому розумінні для фразеологізмів характерні такі ознаки як: експресивність, метафоричність, образність, неперекладність та незмінність складу. У нашій роботі під фразеологізмом ми розуміємо стійке поєднання двох і більше слів, які в процесі фразеологізації набувають цілісного значення, тому відтворюються в готовому вигляді, мають емоційно-експресивне забарвлення та внутрішній образ.

На основі цих чинників А. Марковський [Markowski, 2012], Д. Буттлер [Buttler, 1976], К. Мосьолек-Клосінська [Mosiołek-Kłosińska, 1997], А. М. Кравчук [Кравчук, 2011] виділяють системну та нормативну сполучуваність.

Зв'язок між мовною системою та мовною нормою досліджували Г. Курковська [Kurkowska, 1973], Д. Буттлер [Buttler, 1976], Я. Мьодек [Miodek, 2001], М. Банько [Bańko, 2008], А. Марковський [Markowski, 2012; Markowski, 2018], Е. Колодзєєк [Kołodziejek, 2018], Я. Ліберек [Liberek, 2021], М. Ґроховський [Grochowski, 2019], А. М. Кравчук [Krawczuk, 2012; Krawczuk, 2017]. Мовна система – це збір мовних елементів (фонем, морфем, лексем) і граматичних правил, за допомогою яких творяться нові слова, граматичні форми і речення [Krawczuk, 2017, s. 61]. Система складається з певних схем, моделей, які можуть реалізуватись в мові. До мовної системи належать виключно регулярні форми, але не винятки [Ibidem, s. 61]. Мовна норма – це збір прийнятих певним суспільством мовних елементів і правил, які окреслюють реалізацію зв’язків між цими елементами в тексті [Kurkowska, 1973, s. 18]. Мовна система на противагу мовній нормі є абстрактною [Miodek, 2001, s. 74]. Для успішної комунікації мовець має володіти не лише системою мови, а й нормою. Знання лише мовної системи може спричинити творення конструкцій теоретично можливих, але фактично неправильних, наприклад, **zakluczować* (як аналогія до *zaryglować*, *zamurować*), **walczyciel* (як *nauczyciel*, *wybawiciel*) [Miodek, 2001, s. 74]. Г. Курковська, окрім норми та системи, виділяє ще один рівень мови – тексти [Kurkowska, 1973, s. 19]. Правила норми визначають межі можливих «системних» реалізацій мовних конструкцій у текстах певної мови [Ibidem, s. 19]. А. М. Кравчук зазначає, що норма у відношенні до тексту (індивідуальних написаних або усних висловлень) або узусу (панівного звичаю вживання мовних форм) є вужчою, бо в узусі з’являються ненормативні форми, наприклад, **poszłem*, **wziąść*, а в текстах можуть функціонувати індивідуалізми [Krawczuk, 2017, s. 62].

Зв'язок мовної системи та мовної норми реалізується також на рівні сполучуваності лексем. Системна сполучуваність передбачає, що слово поєднується з іншими словами відповідно до певного загального правила [Markowski, 2012, s. 253]. Наприклад, дієслово *czytać* має значення «стежити очима за літерами або символами і об'єднувати їх у слова і речення» (WSJP), відповідно до цієї дефініції з дієсловом *czytać* можна поєднувати назви різних друкованих текстів: *czytać artykuł, czytać bajki, czytać podręcznik, czytać poezję, czytać wiadomości*. У межах цієї сполучуваності не потрібно перерахувати усі елементи, які можуть вступати в зв'язки, адже вона стосується «мовних одиниць як репрезентантів цілих граматичних або семантичних класів слів» [Кравчук, 2011, с. 406]. Достатньо зазначити з якою категорією лексем поєднується слово, виокремивши основне значення. Наприклад, одним з основних значень лексеми *ręka*, які фіксує WSJP є: одна з двох частин тіла людини від зап'ястя до кінчиків пальців, яка служить для хапання або тримання. Прикладами системної сполучуваності є словосполучення: *mieć w ręku, ściskać w ręku, nieść w ręku, objąć rękoma*, адже в них реалізується основне значення руки як верхньої кінцівки, яка має здатність утримувати певний предмет.

Нормативна сполучуваність на відміну від системної характеризує поєднання окремих елементів, які утворюють правильні сполучення, з певним граматичним або лексичним значенням слова-бази [Markowski, 2012, s. 253]. Д. Буттлер зазначає, що нормативна сполучуваність – це реалізація системи мови в конкретному функціонуванні, таке відношення представляє опозиція «можливість – і її реалізація» [Buttler, 1976, s. 32]. Системна сполучуваність розглядає те, що можливе в мові, а нормативна – визначає, що реально функціонує [Ibidem, s. 36]. У нормативній сполучуваності важливу роль відіграють позамовні чинники, бо саме вони вказують на те, як певне слово поєднується лише з окремими елементами цілого класу слів, незважаючи на те, що семантично могло би вступати у зв'язки з усіма [Markowski, 2012, s. 253]. А. Марковський як приклад наводить дієслово *wyrządzać*, яке має значення

«спричинити щось погане, назване наступним іменником» (WSJP), тому теоретично могло б поєднуватись зі словом *strata,* так як поєднується з синонімами *krzywda, szkoda, przykrość,* однак на сучасному етапі розвитку мови таке словосполучення не вживається та є неправильним [Ibidem, s. 253]. У такому розумінні нормативна сполучуваність є вужчою, ніж системна[11], адже розглядає лише випадки правильних сполучень, які часто є винятками у загальному правилі.

Важливо зазначити, що як і граматична, так і лексико-семантична сполучуваність може бути системною або нормативною. Виділяють синтаксичну системну та синтаксичну нормативну сполучуваність, а також лексико-семантичну системну та лексико-семантичну нормативну сполучуваність [Markowski, 2012, s. 253]. У нашій роботі ми обмежимось аналізом системної та нормативної сполучуваності на лексичному матеріалі.

1.5. Сполучуваність соматичної лексики

Людина і її тіло є предметом вивчення різних наук, наука про мову не є виключенням. Мова є людським витвором, як наслідок світ у мові відображений «крізь людські очі» і зорієнтований на людину [Pajdzińska, 1990, s. 59]. Так виникає антропоцентризм мови. Слова на позначення частин людського тіла займають важливе місце у лексико-семантичній системі мови і є яскравим підтвердженням антропоцентричного спрямування мови. Аналіз анатомічної будови тіла, форм і функцій людських органів є причиною багатьох вторинних номінацій, таких як: *główka kapusty, szyjka butelki, ząbek czosnku, nóżka cyrkla* [Pajdzińska, 1990, s. 60]. Люди вбачали у назвах частин тіла символічність,

[11] Д. Буттлер вважає, що норма також може мати ширші межі, ніж система. В лексичній системі польської мови існують іменники *harakiri, jury, kakadu,* вони є запозиченими і містять нехарактерні для парадигми польської мови закінчення, однак вони є правильними та належать до норми. Таким чином норма є ширшою, ніж система, адже до неї належать нерегулярні елементи, запозичення чи «релікти» старої системи [Buttler, 1976, s. 37].

наприклад, *głowa* – мислення, пам'ять, життя загалом, *oko* – зір, можливість пізнання і діяльності, а отже активного життя, *ręka* – діяльність, відносини з іншими людьми, *noga* – рух, втеча, боротьба [Jędrzejko, 2001, s. 235]. Результатом уявлення про важливість і символічність частин людського тіла є велика кількість фразеологічних зворотів, які містять ці елементи у своєму компонентному складі.

Фразеологізм, у компонентному складі якого є назва частини людського тіла, називаємо соматичним фразеологізмом або соматизмом (з грец. *soma* «тіло») [Krawczyk-Tyrpa, 1987, s. 27]. Вивченням соматизмів займались А. Кравчик-Тирпа [Krawczyk-Tyrpa, 1987, s. 27], Д. Філяр [Filar, rękopis, 2009], Е. Єнджейко [Jędrzejko, 2001], О. О. Селіванова [Селіванова, 2004], О. П. Левченко [Левченко, 2005] тощо. Наявність соматичних фразеологізмів у багатьох мовах спричнює, що соматизми стають об’єктом вивчення у зіставному аспекті. Дослідження соматизмів двох різних мов проводили Д. Філяр, А. Ґлаз [Filar, Głaz, 1996] на матеріалі польської та англійської мов, Е. Міхов [Michow, 2013] на матеріалі польської та болгарської мов, А. Лідзба [Lidzba, 2021] на матеріалі німецької та польської мов та інші.

О. О. Селіванова досліджуючи фразеологію української мови відзначає «антропометричність фразеологічного фонду (…), в якому домінуючою реципієнтною зоною є суперконцепт ЛЮДИНА, оскільки більшість фразеологізмів позначає дії, стани, властивості, ознаки, поведінку людини» [Селіванова, 2004, с. 41]. Люди творять та використовують ФО для емоційно-забарвленого вираження своїх думок, використовуючи для цього назви реалій навколишнього світу. Таким чином фразеологія є людиноцентрованою: твориться людьми, для людських потреб, часто використовуючи реалії дійсності людського життя, а навіть людського тіла.

Польська дослідниця Д. Філяр зазначає, що в системі польської мови назви частин людського тіла становлять багату лексичну сферу, яка мотивується культурною традицією [Filar, rękopis, с. 10]. Для людини її тіло є основним

пунктом визначення різних відношень, безпосереднім показником і «резонатором» складного змісту зовнішнього оточення, а також внутрішнього світу людини [Ibidem, s. 11]. За допомогою свого тіла люди різних часів і країн проявляли те, чого не могли промовити словами. Існує символіка жестів і мови тіла, за допомогою якої реалізуються розумові та психічні процеси людини[12].

Зовнішній світ «промовляє» до людини за допомогою тілесної сфери, органи чуття уможливлюють спостереження, пізнання, упорядкування людських уявлень [Filar, rękopis, c. 10]. О. О. Селіванова вважає, що «функціональне пристосування соматизмів робить їх метонімічними знаками різних дій, станів людини, додаткові ознаки яких передаються шляхом метафоризації інших складників» [Селіванова, 2004, с. 66]. Наприклад, процеси мислення, стани свідомості, пам'яті пов'язують з лексемами *голова, мозок, тім'я, потилиця*: *влізти в голову, вертиться в голові, ворушити мозком* [Там само, с. 66].

Кожну частину тіла можна охарактеризувати з огляду на її розташування в цілості, якою є тіло загалом. А. Кравчик-Тирпа зображає тіло поділене трьома площинами: перша площина ділить тіло на верхню та нижню частину, друга – на передню та задню, третя – на ліву та праву бічну частину [Krawczyk-Tyrpa, 1987, s. 45]. Точка перетину цих площин становить середину тіла [Ibidem, s. 45].

Частини тіла людини можна описати за допомогою слів просторової орієнтації: верхній – нижній, передній – задній, внутрішній – зовнішній, лівий – правий [Apresjan, 1995, s. 145]. Таке уявлення дозволяє дефініювати частини людського тіла за допомогою просторових відношень. Наприклад, верхня (нижня) частина тіла, яка при нормальному положенні тіла знаходиться далі від землі (ближче землі), ніж усі інші частини; передня (задня) частина тіла, яка при нормальному способі переміщування перша (остання) перетинає межу поверхні, яку займає тіло в стані спочинку [Apresjan, 1995, s. 146]. Відношення лівий –

[12] Основою внутрішнього образу фразеологізму може бути жест або міміка. Виділяють окремі групи таких ФО: жестові / мімічні / кінематичні /кінетичні тощо.

правий має дефініцію, в якій детальніше враховані особливості будови людського тіла. Ліва сторона тіла людини – та сторона тіла людини у відношенні до вертикальної осі симетрії, де знаходиться серце; права сторона тіла людини – сторона, де розміщена та рука, якою більшість людей виконують різні дії [Apresjan, 1995, s. 147]. Ці три пари «верхній – нижній», «передній – задній», «лівий – правий» формують «наївний образ тривимірного простору» [Ibidem, s. 147]. Остання пара «внутрішній – зовнішній»: внутрішній – той, який знаходиться в площині, обмеженій тілом; зовнішній – розташований в площині, яка не обмежена тілом з жодного боку [Ibidem, s. 147]. А. Кравчик-Тирпа виділяє групи частин тіла, які можна охарактеризувати як верхня або нижня, передня або задня, внутрішня або зовнішня [Krawczyk-Tyrpa, 1987, s. 46]. Беручи до уваги розташування частин тіла людини, дослідниця називає їх «топографічними семами», які відіграють важливу роль у вивченні соматичної фразеології [Ibidem, s. 47].

Людина складається з систем, до складу яких входять різні частини тіла та органи, які відповідають за певні стани або виконують певні функції. Ю. Д. Апресян у праці «Образ людини за даними мови: спроба системного опису» виділяє основні системи тіла людини, вказуючи, які органи за неї відповідають та який семантичний примітив[13] для них характерний: «1) Фізичне сприйняття (зір, слух, нюх, смак, дотик). За це відповідають органи чуття (очі, вуха, ніс, язик, шкіра). Семантичний примітив – сприймати; 2) Фізичні стани (голод, спрага, біль), за них відповідають різні частини тіла. Семантичний примітив – відчувати; 3) Фізичні реакції на різні зовнішні та внутрішні чинники (блідість, почервоніння, піт, серцебиття). Реагують різні частини тіла (лице, серце, горло) або тіло загалом. Немає семантичного примітиву; 4) Фізичні дії і діяльність (працювати, йти, лежати, різати). Вони виконуються кінцівками та тілом. Семантичний примітив – робити; 5) Бажання (хотіти, прагнути,

[13] Семантичний примітив – основні, найпростіші «атоми» значення, які є універсальними [Апресян, 1995, с. 36].

стримуватись). На бажання може реагувати тіло (хотіти їсти, пити) або душа (хотіти любові). Семантичний примітив – хотіти; 6) Мислення, інтелектуальна діяльність (усвідомлювати, розуміти, знати, пам'ятати). Знаходиться в свідомості (розумі, голові). Семантичний примітив – знати, вважати. 7) Емоції (боятись, радіти, любити, надіятись). Розташовані в душі, серці або грудях. Семантичний примітив – відчувати; 8) Мова (повідомляти, забороняти, радити, хвалити). Виконується язиком. Семантичний примітив - говорити» [Апресян, 1995, с. 42]. Розуміючи до якої системи належить та чи інша частина тіла, можна проаналізувати як мотивується сполучуваність соматизмів.

Людина та її тіло є важливим чинником розвитку мови. Підтвердженням антропоцентричної скерованості мови, зокрема, є велика кількість соматичних фразеологізмів, у компонентному складі яких є назва частини тіла людини. Соматизми є у всіх мовах, тому дуже часто стають об'єктом констрастивних досліджень. У нашій роботі ми аналізуємо лексико-семантичну сполучуваність іменників *ręka* / *рука* в польській та українській мовах, а також соматичні фразеологізми з цим компонентом.

1.6. Зіставне дослідження сполучуваності

Зіставне дослідження мов є досить новим напрямком досліджень. Контрастивна або конфронтативна лінгвістика, яка займається порівняльним вивченням мов, має мету «виявити відмінності і спільні риси в порівнюваних мовах, звертаючи особливу увагу на несхожі, контрастні риси мов» [Жиденко, 2021, с. 419]. Контрастивна лінгвістика порівнює мови в бінарній опозиції (зазвичай лише дві мови) в двох напрямках, тобто виходячи від мови А в напрямку мови В та навпаки [Kaczmarkowski, 1986, s. 63]. Основним завданням конфронтативних досліджень є визначення відмінностей і подібностей у структурі мов та вживання їх одиниць. За допомогою контрастивної лінгвістики можна аналізувати різні рівні порівнюваних мов. У нашій роботі ми зосередимо увагу на зіставному дослідженні лексико-семантичної сполучуваності іменників *ręka / рука* в польській та українській мовах. Особливу увагу приділимо

дослідженню ідіоматичної сполучуваності іменників *ręka / рука*, як компонентів фразеологічних одиниць.

Вивчення фразеології близькоспорідненої мови (польської) може справляти труднощі україномовним мовцям. Попри подібність компонентного складу фразеологізмів польської й української мов, наявність міжмовних інтерференцій часто ускладнює вибір правильного компонента чи ФО загалом. Зіставні контрастивні дослідження допомагають дослідити та виявити відмінну ідіоматичну сполучуваність у двох мовах.

Зіставна фразеологія порівнює й аналізує ФО з метою їх перекладу, а також розробляє типи еквівалентності фразеологізмів [Штомпель, 2008, с. 51]. Завданням зіставного дослідження є дати відповідь на питання чи аналізована ФО має відповідник в іншій мові [Mycan, 2010, s. 337]. Розглядається також характер еквівалентності, а саме, чи фразеологізм має лише один відповідник у порівнюваній мові, чи функціонують кілька його варіантів, а можливо він безеквівалентний [Ibidem, s. 337].

Зіставна фразеологія займається порівнянням фразеологічних фондів та виявленням особливостей ідіоматичної сполучуваності двох різних мов. За допомогою цієї лінгвістичної науки можна дослідити наявність або відсутність еквівалентів ФО в інших мовах. У цій роботі ми зіставляємо ідіоматичну сполучуваність лексем *ręka // рука* в польській та українській мові.

1.6.1. Типи міжмовних співвідношень ідіоматичних сполучень

Неперекладність є однією з ознак ФО у вузькому розумінні. Р. П. Зорівчак зазначає, що «відтворення фразеологічних засобів оригіналу, через їхню образність і експресію, багатозначність і часто алогічність, – одна з

найскладніших проблем художнього перекладу[14]» [Зорівчак, 1983, с. 16]. Для того, щоб відтворити ідіоматичне сполучення іншою мовою потрібно підібрати його еквівалент – відповідник в іншій мові. Для вирішення цього питання можна використовувати кілька концепцій-класифікацій.

О. В. Кунін у своїй класифікації виділяє повні еквіваленти, часткові еквіваленти, фразеологічні аналоги та безеквівалентні ФО. Під повними еквівалентами він розуміє фразеологізми, які покриваються значенням, компонентним складом, образністю, стилістичним спрямуванням і граматичною структурою [за Черней, 2019, с. 139]. У словнику «Лексикон польської та української активної фразеології» на позначення таких одиниць використовують термін «абсолютний еквівалент» [Leksykon, 2018, s. 26]. Р. П. Зорівчак такі одиниці називає «фразеологічними конгруентами» і виділяє п'ять ознак, які мають бути однаковими, а саме: ідентичне предметно-логічне значення, структурно-граматична будова, денотативна образність, функціонально-стилістична та експресивно-емоційна конотація [Зорівчак, 1979, с. 62]. Прикладів таких фразеологізмів, як стверджують О. В. Кунін, Р. П. Зорівчак, небагато, найчастіше сюди належать інтернаціональні ФО, які походять з міфів, біблійних переказів чи історичних фактів та деякі інші [за Черней, 2019, с. 139]. Наприклад, *syzyfowa praca // сізіфова праця, sól ziemi // сіль землі.* До повних еквівалентів можна зарахувати також порівняння і прислів'я [за Черней, 2019, с. 140]. Наприклад, *czerwony jak burak // червоний як буряк, lepiej późno niż wcale // краще пізно, ніж ніколи.*

Частковий еквівалент містить лексичні, граматичні або лексично-граматичні розбіжності при наявності однакового значення і тої самої стилістичної направленості [за Черней, 2019, с. 140; Leksykon, 2018, s. 26].

[14]Художній переклад – це вид перекладацької діяльності, надзавдання якого полягає у створенні мовою-рецептором твору, здатного справляти на читача естетичне враження, аналогічне впливові оригіналу [Зорівчак, 1983, с. 16]

Р. П. Зорівчак виділяє такі часткові еквіваленти: різноструктурні, різнообразні, різностильові, різноекспресивні [Зорівчак, 1979, с. 62]. Наприклад, фразеологічні еквіваленти *wziąć* ***sprawy*** *w swoje ręce // взяти в свої руки*, які покриваються значенням, стилістичною направленістю і близькі за образністю, відрізняються лексичним складом. ФО *atut w* ***ręku*** *// козир у* ***руках*** мають однакове значення, стилістику і образність, але відрізняються числом, в якому вжитий компонент фразеологізму.

Під фразеологічними аналогами О. В. Кунін розуміє фразеологізми, які однакові за значенням, стилістичною спрямованістю, але різні за образністю [за Черней, 2019, с. 141]. Автори «Лексикону польської та української активної фразеології» виділяють паралельні еквіваленти – фразеологічні звороти, які мають різний компонентний склад і образність, але однакове значення: *być dobrej myśli // не падати духом*, а також виділяють нульові еквіваленти, до яких не можна підібрати відповідник у іншій мові, а передавати їх потрібно за допомогою описового еквіваленту [Leksykon, 2018, s. 26]. Наприклад, *czeski film // щось невідоме, незрозуміле*. О. В. Кунін виділяє безеквівалентні ФО [за Черней, 2019, с. 142]. Безеквівалентна ФО стосується реалії, яка є невідомою, чужою для носія іншої культури, щоб передати такий фразеологізм іншою мовою необхідно використати описовий еквівалент або калькування [Там само, с. 6]. Наприклад, фразеологічний зворот *wyjść jak Zabłocki na mydle* зі значенням «хтось, бажаючи щось тримати, діє неправильно, тому замість користі отримує втрату» (WSJP) виник як внаслідок історії, яка трапилась з польським шляхтичом Кипріяном Заблоцьким. Він не хотів платити мито за перевезення мила, тому заховав його за бортом корабля, внаслідок чого усе мило розчинилось. В українській мові функціонує калька польського фразеологізму *заробити, як Заблоцький на милі*.

У нашій роботі, аналізуючи ідіоматичну сполучуваність польської та української мови компонентів *ręka/рука*, ми будемо виділяти повні еквіваленти, до яких будуть належати фразеологізми, що мають ідентичне значення, компонентний склад, внутрішній образ та стилістичне спрямування. До

часткових еквівалентів будемо зараховувати одиниці, що відрізняються або компонентним складом, або граматичною структурою. До безеквівалентних фразеологізмів будемо підбирати паралельні еквіваленти (де це можливо) або використовувати описові еквіваленти.

Висновки до розділу 1

Усі слова певної мови становлять її словниковий склад, вивченням якого займається лексикологія. Слово, як основна одиниця вивчення лексикології, є складним мовним утворенням, яке має план вираження, тобто лексему – графічну оболонку та план змісту – семему – лексичне значення. Дискусійним питанням є те, чи зараховувати до одиниць дослідження лексикології фразеологізми. Деякі вчені (М. Ґроховський, С. Каня, С. Дубіш) вважають, що вивченням ФО займається лексикологія. Інші дослідники (Д. О. Добровольський, А. Н. Баранов, О. В. Кунін, Д. В. Ужченко, В. Д. Ужченко, Л. Г. Скрипник) зазначають, що аналізом фразеологічних зворотів займається окрема лінгвістична дисципліна – фразеологія. У нашій роботі приймаємо те, що лексикологія досліджує лексичний склад мови, лексичне значення слів, територіальну та соціальну різноманітність словникового складу мови, відношення між словами, а фразеологія вивчає та описує сталі сполучення слів – фразеологізми.

Сполучуваність, валентність, колокація – синонімічні терміни на позначення здатності слів утворювати словосполуки. Під сполучуваністю розуміємо поєднання слів мотивоване граматичними та лексико-семантичними чинниками. Сполучуваність може бути різних видів, залежно від прийнятого критерію поділу. Граматична (синтаксична) сполучуваність та лексико-семантична сполучуваність виділяється на рівні функціонування лексем в системі мови та їх взаємодії між собою. Лексико-семантична сполучуваність – це здатність слів утворювати словосполучення відповідно до значеннєвих

особливостей лексем-компонентів. Деяким словам притаманна ідіоматична сполучуваність, що мотивує їхню сталу структуру та незмінний компонентний склад.

Лексико-семантична сполучуваність слів може бути системною або нормативною. Системна сполучуваність лексем передбачає поєднання слів відповідно до загального правила, не враховуючи винятків. Нормативна сполучуваність лексичних одиниць реалізується у поєднанні окремих елементів, які утворюють правильні словосполуки з конкретним граматичним або лексичним значенням слова-бази.

Важливе місце у лексико-семантичній системі мови займають назви частин тіла людини, що підтверджує антропоцентричне спрямування мови. Назви частин тіла людини здатні утворювати не лише вільні словосполучення, а й фразеологізми. Соматичні фразеологізми – це фразеологізми, у компонентному складі яких є лексема на позначення частини людського тіла. Наявність соматизмів у багатьох мовах є основою контрастивного напрямку дослідження цих одиниць, яке має на меті виявити відмінні та подібні елементи словосполук порівнюваних мов. Проаналізувавши різні класифікації фразеологічних еквівалентів, у своїй роботі ми будемо ділити фразеологізми на повні еквіваленти, часткові еквіваленти та безеквівалентні ФО. У цій роботі проаналізуємо лексико-семантичну та ідіоматичну сполучуваність іменників *ręka* / *рука* у польській та українській мовах.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СПОЛУЧУВАНОСТІ ІМЕННИКІВ *RĘKA / РУКА* В ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

2.1. Лексеми *ręka / рука* в словникових дефініціях

Польські та українські словники виділяють кілька основних значень лексем *ręka / рука*. Словники польської мови (WSJP, SJP PWN, USJP, ISJP, SJP Dor.) фіксують такі дефініції:

1. а) частина верхньої кінцівки людини від зап'ястя до кінчиків пальців, яка служить для хапання або тримання;

1. б) одна з двох частин тіла людини від плеча до кінчиків пальців;

2. (в спорті) недозволена гра рукою (долонею або цілою кінцівкою) в футболі;

3. людина, яка може бути виконавцем якоїсь діяльності, зазвичай зробленої руками;

4. слово, яке стосується особи або установи, яка має владу, компетенцію або можливість вирішення справ, про які йде мова;

5. право укладання шлюбу з певною жінкою.

У словниках української мови (СУМ-11, СУМ-20, ВТССУМ) виділені такі значення:

1.а) кожна з двох верхніх кінцівок людини від плечового суглоба до кінчиків пальців;

1.б) частина цієї кінцівки від зап'ястка до кінчиків пальців; кисть;

2. кожна з верхніх кінцівок людини як знаряддя діяльності праці; слід, результат чиєї-небудь діяльності;

3. манера написання, почерк;

4. робоча сила, робітники; здатність до праці, діяльності;

5. про людину взагалі, яка має відношення до того, про що йде мова;

6. символ влади, панування;

7. впливова людина, яка може, здатна захистити, підтримати;

8. згода на шлюб, на одруження.

Деякі значення польської й української лексеми *ręka / рука* збігаються (*ręka / рука* як одна з двох верхніх кінцівок людини, як особа, яка має певну владу, а також як знак згоди жінки на одруження). В українському словнику в межах першої основної дефініції виділене ще метафоричне значення «складова частина якого-небудь предмета, що зовнішнім виглядом або функцією подібна до верхньої кінцівки людини», наприклад, *Механічна* ***рука*** *опустила в атомний реактор ампулу з тонкою сталевою трубкою* (СУМ). В українському словнику не виокремлено значення, яке пов'язане з грою у футбол[15]. В українських лексикографічних джерелах зафіксовано додаткове значення руки, як результату діяльності (*Стіл з купою книжок на ньому, невеличкий каламар, годинник, рукописи, аркуші писані, друковані, білі, але на всьому видно дбалу, люблячу жіночу* ***руку*** (СУМ)). У СУМ є чотири визначення, яких немає в польському словнику, а саме: рука як манера письма, як сукупність працівників, як людина, яка причетна до будь-чого і як символ влади. Усі ці значення впливають на особливості лексико-семантичної сполучуваності лексем *ręka / рука*.

У більшості словосполучень, які здатні утворювати лексеми *ręka / рука*, складно розмежувати або ж взагалі не потрібно конкретизувати, про яке саме значення йдеться: «усю верхню кінцівку» чи «долоню». Так у сполученнях

[15] Це може бути пов'язане з тим, що СУМ був укладений і виданий ще у 1970-1980 роках, а WSJP є «молодшим», у ньому зафіксовані актуальніші сучасному світу реалії.

machnąć ręką, potrząsać ręką, dać znak ręką, махнути рукою, простягати руку, не покладати рук дія може виконуватись цілою рукою або лише її частиною, долонею, що не впливає на значення цих фраз.

Лексема *рука* у значенні «верхня кінцівка» не має близьких за значенням відповідників як в польській, так і в українській мові. У значенні «частина кінцівки від зап'ястка до кінчиків пальців» в польській мові лексема *ręka* має синонім *dłoń*. Сучасні тлумачні словники (WSJP, SJP PWN, USJP, ISJP) подають таке значення слова *dłoń*: «частина руки (кінцівки), яка здатна до хапання та закінчується п'ятьма пальцями». Тому у словосполученнях *klaskać w ręce / dłonie, uścisnąć rękę / dłoń, czerpać rękami / dłonią*, компоненти *ręka* / *dłoń* є взаємозамінними. Старіші словники, Словник польської мови під редакцією В. Дорошевського та Словник польської мови під редакцією С. Лінде, перш за все виокремлюють вужче значення лексеми *dłoń* «внутрішня частина руки». Прикладом вживання слова *dłoń* у цьому значенні є речення *Białe ręce o różowych dłoniach składają się i rozkładają gestem hamowanej rozpaczy* (SJP Dor.). У словниках української мови *долоня* має лише одне значення «внутрішній бік кисті руки» (СУМ-11, СУМ-20, ВТССУМ)[16]. Однак ці ж словники фіксують лексему *кисть* зі значенням «частина руки від зап'ястя до кінця пальців» (СУМ-11, СУМ-20, ВТССУМ).

Для глибшого аналізу лексико-семантичної сполучуваності лексем *ręka / рука* необхідно переглянути дефініції не лише тлумачних словників, а й словників символів. Словники символів допомагають простежити, яким є

[16] Корпус текстів української мови ГРАК (Генеральний регіонально анотований корпус української мови) подає 43 127 контекстів вживання лексеми *долоня*. Проаналізувавши 500 вживань слова *долоня* у реченнях, ми виявили, що у 153 контекстах йдеться не лише про внутрішній бік кисті руки, а про усю частину руки від зап'ястка до кінчиків пальців: *Пальці, як і верх долоні, були вкриті веснянками…*; *Секретар на виправдання педтехнікуму розвів долонями…*; *… насунув блакитного капелюха на чоло й, приставивши ребром долоню, увесь уп'явся в далечінь*.

розуміння та бачення цієї частини тіла людини з перспективи народних вірувань і переконань, в нашому випадку польських та українських.

У Словнику символів В. Копалінського *ręka* є символом «провидіння, присутності Бога та божої ласки, віри, благословення, влади божої, монаршої, батьківської; панування, поваги, авторитету, честі; сили, діяльності, будови, майстерності, прибутку, ощадливості; охорони, оздоровлення, розмноження; гарантії, присяги, дружби, привітання; дару, щедрості, гостинності; зради» (Słownik symboli, s. 349). *Ręka* постає ідеальним знаряддям виконання різної праці і розвитку умінь. Лексеми *rękodzieło, zręczny* ілюструють позитивний вплив руки на матеріальний світ речей. Слова *ręczyć, rękojmia, zrękowiny-zaręczyny* представляють різні види стосунків людини з іншими людьми.

В Енциклопедичному словнику символів культури України *рука* є символом «діяльності; праці людей; жертвоприношення, захисту; молитви; підтримки; сили; внутрішнього світу людини; заступництва, опікунства; авторитету; влади; людських відносин, добробуту» (ЕССКУ). Як частина тіла людини, *рука* виконує дуже важливу роль, наприклад, відіграє функції опори руху і захисту внутрішніх органів від пошкоджень чи інших впливів навколишнього середовища. Важливим також є те, що в процесі формування людини як суспільної істоти та вдосконалення діяльності особи *рука*, окрім фізичного призначення, набула соціального статусу й характеру. Про це свідчать численні фразеологічні звороти, які ілюструють як за допомогою рук можуть будуватись відносини між людьми: *рука об руку*, *рука допомоги* на противагу *рука руку миє*, *підняти руку на когось*.

Польський дослідник А. Кемпінський зазначає, що рука виконує три функції [Kępiński, 1977, s. 30]. Перша функція – хапальна, в якій проявляється загальна взаємодія людини з реальністю [Ibidem, s. 30]. В особи переповненої любов'ю рухи рук м'які та пестливі, коли людина злиться, її руки стискаються в кулаки, через страх людина виконує оборонні жести руками, відштовхує оточення від себе. Наприклад, *W jego mieszkaniu czyjaś <u>życzliwa ręka</u> zaprowadziła*

porządek i ład (http://nkjp.uni.lodz.pl/ParagraphMetadata), людина, яку наповнює добро і гармонія, може створити навколо себе порядок і затишок. Другою функцією є «творча» або «маніпулятивна». Людина за допомогою рук змінює світ на такий, яким вона його хоче бачити [Kępiński, 1977, s. 30]. «Маніпулятивна» функція не лише передбачає «маніпуляцію» оточенням, а й ступінь опанування навколишнього середовища [Ibidem, s. 30]. Людина, яка здатна керувати оточенням, має впевнені, чіткі рухи та навпаки, в безпорадних моментах рухи стають невпевненими, хаотичними, нервовими. Наприклад, *Pojechałem zbyt nerwowo, zadrżała ręka, popuściłem sprzęgło i dotknąłem taśmy* (http://nkjp.uni.lodz.pl/index_adv.jsp?query=zadrżała___ręka). Третя функція – комунікативна – за допомогою рук, людина може порозумітись з навколишнім середовищем [Kępiński, 1977, s. 30]. Наприклад, потиск долоні може відображати характер людини, а також її ставлення до співрозмовника: ... *na której widnieje brutalna ręka mężczyzny trzymająca garść śmiercielnych pocisków* (http://nkjp.uni.lodz.pl/ParagraphMetadata).

Як в польському, так і в українському розумінні *рука* має вагоме значення. *Ręka* / *рука* є засобом пізнання довколишнього матеріального світу, здатністю реалізувати здібності в праці, способом будування контактів з іншими людьми. За допомогою *руки* людина має безпосередній вплив на навколишній світ та може змінювати його. Дитина спочатку хапає руками усі предмети, які викликали у неї зацікавлення, в чому проявляється основна хапальна функція *руки*, а пізніше під час ігор чи праці, рука набуває «маніпулятивної» функції, в якій виявляється здатність перемінювати предмети чи явища дійсності, які є навколо [Kępiński, 1977, s. 29].

На руках, як на обличчі, відображена історія життя людини. [Kępiński, 1977, s. 29]. Руки «запам’ятовують» активну діяльність та «зберігають інформацію» про те, чим займалась людина, по-різному виглядають руки селян, робітників, ремісників та митців. Виконання будь-яких функцій збережене, «записане» на руках людини, про що свідчить лексико-семантична

сполучуваність слова *ręka* відображена в мові: *spękana ręka, szorstka ręka, ręce spracowane, wydelikacone, wypielęgnowane, zgrubiałe, zniszczone* (SFJP Skor), *потріскана, спрацьована, делікатна, доглянута, загрубіла, знищена рука* (ГРАК). Вигляд рук може викликати певні естетичні враження: *ręka alabastrowa, biała, delikatna, алебастрова, біла, делікатна рука* (ГРАК) на противагу *ręka smukła, stwardniała, żylasta* (SFJP Skor), *почорніла, тверда, жилава рука* (ГРАК).

Рука, як верхня кінцівка тіла людини, є рухливою. Широкий діапазон виконуваних рухів і їх різноманітні види роблять *руку* засобом «невербальної комунікації», в чому проявляється комунікативна функція [Filar, rękopis, s. 152]. За допомогою рук людина допомагає собі в мовленні, наприклад, ФО *mówić rękami [i nogami]* (WSFJP) означає «говорити і одночасно жестикулювати», що допомагає людям легше висловити свої думки. Використовуючи руки, людина може передавати багато інформації для оточення. Наприклад, жести для привітання або прощання, жестами можна проявити свої емоції, бажання, характер міжлюдських стосунків [Filar, rękopis, s. 152]. За допомогою жестів можна порозумітись не знаючи мови, особливо якщо йдеться про вираження правдивих чи вдаваних емоційних станів, у цьому мова жестів може мати навіть багатше вираження, ніж словесна мова [Kępiński, 1977, s. 29].

Мова жестів може бути способом інвентаризації та опису способів вираження сенсу за допомогою знаків невербальної комунікації, тому існують словники, наприклад «Жестикуляція і міміка. Словник» К. Яжомбек, які пояснюють значення жесту[17]. Сполучуваність лексеми *ręka* з словами на позначення жестів також представлена у цих лексикографічних одиницях. Наприклад, *załamanie rąk* «переплетення пальців на рівні грудей, а потім опущення їх до рівня пояса або нижче, в чому проявляється розпач. Знак має емоційний характер і буває наслідком здивування поганою новиною»

[17] Під «жестом» розуміємо рух рук, який вказує на почуття або підкреслює зміст висловлювання [за Лозинською, 2009, с. 87].

(Gestykulacja i mimika, s. 142). За допомогою цього жесту людина проявляє свій емоційний стан та ставлення до події, яка відбулась.

Звичайний жест *machnięcie ręką* може мати кілька значеннєвих відтінків: «знеохочення мовця до теми розмови або особи до діяльності загалом», «знак містить інформацію, що певний факт, чиясь діяльність або особа в даному випадку не мають значення, ними не варто займатись, можна злегковажити», «знак виражає байдуже ставлення до якогось факту або повідомлення» (Gestykulacja i mimika, s. 49). Цим жестом людина виражає бажання уникнути певних подій, не хоче на них реагувати та надає перевагу від них відмежуватись.

Рука може захищати не лише тіло від впливу зовнішніх чинників, але й внутрішній світ людини. За допомогою жесту *закрити лице руками* людина показує, що якась думка настільки забирає увагу, що особа обмежує будь-який контакт з зовнішнім світом, щоб ніщо не заважало думати, виражене зосередження, людина занурилась в себе. *Рука*, як рухлива кінцівка тіла людини, має багату сполучуваність з лексемами на позначення невербальних знаків.

Рука – це верхня кінцівка тіла людини, яка може розглядатись як уся кінцівка від плеча до кінчиків пальців або як синонім до слова *долоня*, тобто частина руки від зап'ястя до кінчиків пальців. Народні уявлення, відображені у словниках символів, описують *руку* як символ влади, дружби, гостинності, допомоги, ідеального знаряддя виконання праці тощо. За допомогою жестів, які людина виконує руками, можна проаналізувати емоційний стан особи, ставлення до ситуації або співрозмовника. Жести виражають те, що складно передати словами. Проаналізувавши іменники *ręka / рука* у різних словниках, тлумачних і фразеологічних словниках польської та української мов, словниках символів та словниках жестів і міміки, будемо враховувати усі ці аспекти (лексичне значення, символічне уявлення, жестова реалізація) при аналізі лексико-семантичної сполучуваності лексем *ręka / рука*.

2.2. Лексико-семантична сполучуваність лексем ręka / рука

Аналіз словникових дефініцій іменників *ręka / рука* показав, що *рука* не лише виконує основні функції верхньої кінцівки тіла людини, а й за допомогою *руки* особа впливає на навколишній матеріальний світ і будує стосунки з іншими людьми. На основі цього спостереження виділимо три групи лексико-семантичної сполучуваності лексем *ręka / рука*. Першу групу становлять основні характеристики та здатності *руки*, як верхньої кінцівки. Друга група – це контакт *руки* з навколишнім матеріальним світом, здатність *руки* «пізнавати» навколишнє середовище, вказувати напрямок орієнтування в просторі, руйнувати та створювати. Третя група це зв'язок людини з іншими людьми. За посередництвом *руки* людина формує стосунки з ближніми, наприклад, допомагає їм, жестами не лише передає свій емоційний стан, а й певну інформацію, рука може бути підтримкою, опорою або навпаки засобом завдання фізичного болю.

Лексико-семантичну сполучуваність іменників *ręka / рука* досліджуємо на матеріалі словникових дефініцій[18] польських та українських лексикографічних джерел і корпусів текстів обидвох мов NKJP[19] і ГРАК[20]. Для аналізу

[18] Див. перелік використаних джерел.

[19] У Національному корпусі польської мови (Narodowy korpus języka polskiego) використано пошукову систему PELCRA (http://www.nkjp.uni.lodz.pl/collocations.jsp/, доступ: 05.11.2023), яка автоматично формує колокації на основі усіх контекстів корпусу. Задля достовірніших результатів, ми вручну перевіряли контексти вживань, щоб «виявити» колокати, які можуть знаходитись на відстані від слова-бази, виключити повторення і контексти, в яких лексема *ręka* вживається з займенниками (*jego ręka, czyja ręka*), числівниками (*pierwsza ręka*), сполучниками (*i ręka, aż ręka*), частками (*nie ręka*), на основі яких не виникають особливості семантичних реалізацій слова *ręka*.

[20] У корпусі текстів української мови ГРАК ми вручну проаналізували контексти сполучуваності лексеми *рука*. При аналізі переглянули 1000 контекстів, адже розглянути усі

сполучуваності використовуємо 339 колокацій лексеми *ręka* (124 словосполуки зі словників, 215 – з корпусу текстів) та 335 словосполучень лексеми *рука* (66 колокацій зі словника, 269 – з корпусу текстів).

2.2.1. Сполучуваність лексем *ręka / рука* з врахуванням фізіологічних особливостей

Фізіологічні властивості руки можна розглядати у декількох аспектах. За сполучуваністю лексем *ręka / рука* виділяємо такі групи: сполучуваність, яка описує «будову» верхньої кінцівки; словосполуки, які характеризують зовнішній вигляд *руки* та словосполучення, які виражають діяльність виконану рукою.

2.2.1.1. Словосполучення на позначення «будови» *руки*

У «Фразеологічному словнику польської мови» за ред. С. Скорупки на позначення складових частин руки фіксується така сполучуваність: *grzbiet ręki, kiść ręki, przegub ręki, spód ręki, wierzch ręki* (SFJP Skor.), в українській мові функціонують схожі словосполучення *кисть руки, суглоб руки, верх руки* (ГРАК). У цих словосполуках реалізується значення «кінцівка людини від зап'ястя до кінчиків пальців». Словосполучення *grzbiet ręki* вживається на позначення бічної частини долоні, наприклад, у контексті: … *pisał od czasu do czasu zdejmując grzbietem ręki łzę z oka* (NKJP). В українській мові бічну частину руки називають *ребром долоні*: *І, приклавши ребро долоні до чола, створюючи таким чином козирок над своїми очима* (ГРАК).

І польські, і українські словники фіксують словосполуки *lewa ręka, prawa ręka, ліва рука, права рука*, які характеризують розташування кінцівки відносно вертикальної осі, яка умовно ділить тіло на дві частини. Словосполучення *права рука* або *правиця* має символічне значення, як втілення справедливого, раціонального образу людини. Словосполука *para rąk* (SJP Dor), *пара рук* (ГРАК)

контексти (94 706) було би трудомістким, а навіть мало можливим, завданням, зважаючи на їхню велику кількість.

підкреслює, що тіло людини має дві верхні кінцівки, які належать до парних органів. У словникових дефініціях зазначається, що рука закінчується пальцями: *palce ręki, пальці рук*. В Енциклопедичному словнику символів і культури України зазначено, кількість пальців на руці має символічне значення, бо людське тіло має чотири кінцівки й голову, окрім того число п'ять означає любов, здоров'я, гуманність (ЕССКУ).

Проаналізувавши дефініції в словниках і контексти в корпусах, ми виявили 16 польських та 15 українських словосполучень, в яких проявляється анатомічна та фізіологічна будова руки як верхньої кінцівки тіла людини.

2.2.1.2. Характеристика зовнішнього вигляду руки

Різні події, які переживає людина, її діяльність, піклування про охайність рук або відсутність догляду, це все залишає слід на людських руках. Дивлячись на руки, можна багато сказати не лише про зовнішність людини, а й про риси характеру, вид зайнятості та спосіб життя. *Alabastrowa, biała, drobna, mała ręka* (FSJP Skor.), *алебастрова, біла, дрібна, мала рука* (ГРАК) – це словосполучення, за допомогою яких характеризуються акуратні і доглянуті руки. Прикметник *alabastrowy* має значення «той, який нагадує алебастр кольором, гладкістю і делікатністю» (SJP PWN), така характеристика *руки* проявляється в контексті: *Ти гладиш мене по голові, пестиш мене, твоя ніжна <u>алебастрова рука</u> умиротворює, втішає* (ГРАК). Доглянуті руки не лише приносять естетичне задоволення, а й мають здатність заспокоювати.

Руки, які не мають делікатного вигляду та не є доглянутими мають таке відображення в мові: *chropowata, pomarszczona, spękana, szorstka ręka* (NKJP), *шорстка, зморщена, потріскана рука* (ГРАК). Лексико-семантична сполучуваність може також відображати вагу або тілобудову людини: *chuda, duża, koścista, muskularna, ogromna, pulchna, smukła, wychudła, żylasta ręka* (NKJP); *худа, велика, кістлява, мускуляста, пухка, жиляста рука* (ГРАК).

В українській мові словосполучення *чорна рука* може вживатись не лише на позначення приналежності людини до певної раси, а й як характеристика руки, яка забруднена працею: *А знімок, коли Марка виносили з шахти, – вкритий ковдрою, з нош звисає невеличка чорна рука* (ГРАК). Люди, які працюють в шахті та видобувають вугілля мають чорні руки, забруднені гірською породою, оскільки це складна та небезпечна праця (це ілюструє контекст, який поданий в корпусі текстів), словосполучення матиме радше негативне значення. Існує також переконання, що *чорні руки* асоціюються з образом землі-матері, яка впродовж багатьох століть була дорогоцінною власністю для українців (ЕССКУ). Руки забруднені чорною землею були ознакою працьовитості та достатку. Енциклопедичний словник символів і культури України фіксує руку як символ праці і добробуту, тому словосполучення *жилаві, жилясті руки* подібно як *чорні руки* не є неестетичними, а навпаки є підтвердженням наполегливої і сумлінної праці. В Національному корпусі польської мови словосполучення *czarna ręka* у всіх контекстах вжита у значенні расової приналежності: *W kadrze pojawia się czarna ręka, ramię i dłoń jednolicie czarne zaciska się na przegubie* (NKJP).

Серед досліджуваних одиниць ми виділили 47 польських та 48 українських словосполучень, які є прикладами лексико-семантичної сполучуваності, в якій реалізується опис зовнішнього вигляду руки. Іменники *ręka* / *рука* можуть мати сполучуваність, яка ілюструє доглянутість та естетичний вигляд кінцівки або навпаки наслідки важкої праці, яка «залишає сліди» на тілі людини.

2.2.1.3. Сполучуваність на позначення діяльності руки

Основною функцією, яку виконує рука, є хапальна. За допомогою руки людина може доторкатись до матеріальних предметів, які є навколо. Верхня кінцівка людини має здатність активної жестикуляції та рухливості. Ці основні здатності реалізуються в лексико-семантичній сполучуваності, в якій проявляється діяльність руки.

Типовими словосполучення є *gestykulować, machać, poruszać rękami* (WSJP), *жестикулювати, махати, рухати руками* (СУМ-11). Кожна з цих дій може бути мимовільною реакцією тіла на зовнішні чинники (*Ми скочили на ноги, почали обійматися і радісно махати руками до залу* (ГРАК)), способом привернення уваги (*Tego uczyli na zajęciach z ratownictwa: nie ma sensu machać rękami i krzyczeć, bo to tylko strata energii* (NKJP)), однією з ознак життєздатності людини (*Наразі боксер вже став на ноги, може говорити та рухати руками* (ГРАК)) або фізичним проявом емоційного збудження (*Garad z desperacją zaczął gwałtownie gestykulować rękami* (NKJP)).

Руки можуть виконувати дію *ходіння* або *стояння*, яка в основному значенні притаманна нижнім кінцівками людини – ногам: *chodzić, stawać, stać na rękach* (SFJP), *ходити, стояти на руках* (ГРАК). Таку дію можуть виконувати, наприклад, працівники цирку – акробати, які професійно вміють виконувати різні трюки: *Підеш із цирком тоді, як дійсно вмітимеш досконало ходити на руках, стрибати крізь обруч із коня, й так далі* (ГРАК). Ці словосполучення можуть вживатись також для позначення нереальних обставин, як приклад ідіоматичної сполучуваності: *Брехня в мене просто не виходить, як не могла б я ходити на руках чи літати* (ГРАК).

Для виконання різної праці чи діяльності загалом людина використовує знаряддя, які можуть завдати шкоди тілу, наприклад, *skaleczyć rękę* (WSJP), *скалічити руку* (ГРАК). Через вплив зовнішніх чинників, дуже часто несприятливих погодних умов, людина може пошкодити руку, порушивши її цілісність: *złamać, zwichnąć rękę* (USJP), *зламати, вивихнути руку* (ГРАК). Не лише зовнішнє середовище може значною мірою впливати на діяльність рук, але й внутрішній стан або самопочуття людини: *ręce cierpną, grabieją, mdleją* (WSJP), *руки терпнуть, ціпеніють, мліють* (ГРАК). Дієслово *grabieć* в польській мові має обмежену сполучуваність, про що свідчить словникова дефініція «про пальці та руки: ціпеніти від холоду» (SJP PWN).

Діяльність людей за допомогою рук має яскраво виражену лексико-семантичну сполучуваність. Серед аналізованих словосполучень ми виявили 96 польських та 96 українських колокацій, в яких представлена рухливість руки, здатність до тримання предметів, реакція організму на зовнішні чинники навколишнього світу чи вираження самопочуття людини.

2.2.2. Сполучуваність іменників *ręka / рука* як означення контакту з зовнішнім світом

Однією з функцій, які виконує рука, є маніпулятивна або творча. За допомогою руки людина може впливати на зовнішнє середовище, проявляти певну реакцію на події, які відбуваються або взаємодіяти з навколишнім оточенням. Беручи до уваги маніпулятивну функцію, виділяємо три підвиди сполучуваності лексем *ręka / рука* для характеристики контакту з зовнішнім світом: сполучуваність, якій проявляється процес або результат праці; словосполучення, які окреслюють просторові відношення та кількість; сполучуваність, яка виражає взаємодію руки та зовнішнього світу.

2.2.2.1. Сполучуваність на позначення праці та її результату

Одним зі значень лексем *ręka / рука*, які фіксують словники польської та української мов є «здатність до праці, діяльності». Рука є активним органом, за допомогою якого, людина може впливати на процес діяльності та змінювати його. Фразеологічний словник польської мови за ред. С. Скорупки містить таку сполучуваність: *mieć książkę, gazetę w ręku (czytać), mieć pędzel w ręku (malować), mieć siekierę w ręku (rąbać), szyć w ręku.* Ці словосполуки є підтвердженням того, що рука є одним із засобів проведення діяльності, за її посередництвом відбувається певний процес.

Рука людини такою мірою пов’язана з працею, що часто можна помітити метонімічне перенесення *руки* як виконавця роботи: *Тепер жнива, то скрізь рук треба* (СУМ-11). У цьому реченні потрібні люди, які будуть працювати, через

те, що ця праця є фізичною і виконується руками, важливішими є *руки*, які постають активними виконавцями діяльності. У іншому контексті*: Марко мало вірив у те, що сьогодні він зможе десь продати свої руки* (СУМ-11), за допомогою рук проявляється здатність людини до праці. Словники нотують також сполучуваність, яка є прикладом вираження результату праці: *pisany, malowany ręką* (ISJP), *написаний, намальований рукою* (ГРАК).

Звертаючи основу увагу на значення лексем *ręka / рука* як засобів виконання праці, а також як результату діяльності, можна зробити висновок, що в деяких контекстах присутність *рук* підкреслюється більшою мірою, ніж присутність людини загалом. Проаналізувавши словникові дефініції та корпуси текстів, ми виявили 11 польських та 9 українських словосполучень на позначення виконання праці за допомогою рук.

2.2.2.2. Лексеми *ręka / рука* та взаємодія з навколишнім середовищем

Будь-яка подія, яка стається, викликає в людини певну реакцію. Наприклад, словосполучення *klaskać, płaskać w ręce* (WSJP), *плескати, аплодувати руками* (ВТССУМ) виражає реакцію-захоплення глядачів та слухачів на виступ промовця, артиста, гру відомого спортсмена чи успіх лауреата престижного конкурсу. Сполучення *klaskać w ręce / плескати в долоні* може бути також негативною реакцією слухачів на те, що вони чують. Наприклад, під час зібрань, коли почута інформація викликає обурення, за допомогою гучних оплесків, тупання або свисту слухачі можуть виразити протест.

За допомогою словосполуки *rozłożyć ręce* (NKJP), *розвести руки* (ГРАК) можна виразити брак орієнтування в певній справі або навіть безпорадність. Наприклад*, Керівнику господарства більше нічого не залишилось, як у непорозумінні розвести руки* або *Мені лишалося тільки безрадно розвести руки* (ГРАК). Колокація *podnieść rękę* (WSJP), *підняти руку* (СУМ-11) може означати, що людина, яка піднімає руку, має запитання, за допомогою цього жесту вона

виражає свій намір запитати. Іншою ситуацією використання цього руху є потреба відреагувати на щось, виразити своє рішення, щось обрати, за щось проголосувати.

Взаємодія руки з зовнішнім середовищем може проявлятись не лише як реакція на певні події, але й як співдія з матеріальними предметами. Лексико-семантична сполучуваність лексем *ręka / рука* передбачає момент дотику руки до предмета: *chwytać, czerpać, łapać się rękami; brać wziąć do ręki; nieść w ręku; dostać, dosięgnąć ręką; obracać w rękach; przekładać z ręki do ręki* (WSJP), *хапати, зачерпувати, ловитись руками; брати, взяти в руку; нести в руці; дістати, досягнути рукою; обертати в руках; перекладати з руки в руку* (ГРАК). Усі словосполучення зображають пряму взаємодію руки та предмету, який є об'єктом зацікавлення людини.

Серед досліджуваних одиниць ми виявили 64 польські та 62 українські колокації, в яких за посередництвом лексико-семантичної сполучуваності іменників *ręka / рука* відображається реакція людини на чинники, спровоковані навколишнім середовищем. Окрім контекстів з вираженням реакції, сюди зараховуємо приклади прямого фізичного контакту людської руки з навколишніми предметами.

2.2.2.3. Сполучуваність на позначення просторових відношень і кількості

За допомогою руки можна вказати напрямок просторових відношень та окреслити розташування, прикладом є словосполучення: *wskazać, pokazać ręką; po lewej, po prawej ręce* (WSJP); *вказати, показати рукою; по лівій, по правій руці* (СУМ-11). Залучаючи своє тіло, його ліву та праву верхню кінцівку, можна легше та зрозуміліше охарактеризувати розміщення об'єкта, який нас цікавить. Лексико-семантична сполучуваність лексем *ręka / рука* також окреслює близьку відстань, на якій знаходиться предмет, наприклад, *w zasięgu ręki, sięgać ręką podsunąć pod ręce* (WSJP), *досягати рукою, підсунути під руки* (ГРАК). За

допомогою руки можна виразити невелику кількість чогось: *policzyć na palcach jednej ręki* (SFJP Skor.), *на пальцях однієї руки порахувати* (ГРАК).

Підгрупа просторових та кількісних відношень не має широкого спектру вираження сполучуваності іменників *ręka / рука*. Ми виділили лише 7 польських та 6 українських словосполучень, за допомогою яких можна вказати напрямок, сторону розташування (ліву, праву), відстань або приблизну кількість.

2.2.3. Сполучуваність іменників ręka / рука на позначення стосунків з іншими людьми

Рука, окрім хапальної та маніпулятивної функції, забезпечує також комунікативний аспект. За допомогою рук можна виразити те, що складно передати словами, можна проявити позитивне емоційне ставлення до іншої людини, виразити знак підтримки та допомоги або навпаки за посередництвом жестів можна обмежити коло спілкування, виразити негативне ставлення чи завдати фізичного болю.

2.2.3.1. «Будування» контактів з людьми

Серед лексико-семантичної сполучуваності лексем *ręka / рука* можна виділити групу прикметників, які позначають особу, яка є товариською: *bratnia, przyjazna, życzliwa, otwarta, czysta ręka* (WSJP), *братня, дружня, доброзичлива, відкрита, чиста рука* (СУМ-11). У цих словосполученнях відображені братерство, дружба, допомога, щирість і щедрість. Рука, як активна, рухлива частина тіла людини, здатна бути засобом і виявом доброго ставлення до іншої людини.

У Фразеологічному словнику польської мови за ред. С. Скорупки виокремлена ще одна група прикметників: *opiekuńcza, pieszczotliwa, czuła, kochająca, troskliwa ręka* (SFJP Skor.), *дбайлива, пестлива, чутлива, любляча, турботлива рука* (ГРАК). Ці словосполучення не лише показують добре ставлення, а й підкреслюють, що людина проявляє турботу та опіку так, як це

роблять рідні люди, особливо батьки, наприклад, *Zaraz stłumiony, na widok dawnego domowego pudełka, w które troskliwa ręka zapakowała jakieś drobiazgi* (NKJP); *Михайлик і собі дивився на зорі, на диво іскристі, та й задрімав, схилившись головою на облавок, чиясь дбайлива рука прикрила його киреєю* (ГРАК). Такі невеликі жести, як підготувати торбинку з їжею в дорогу, вкрити того, хто спить, подбати про іншого в потребі є виявом любові та турботи.

Дуже часто стосунки між людьми починаються з першого фізичного контакту їхніх рук: *podać rękę* (SFJP Skor.), *подати руку* (СУМ-11) на знак привітання. У словосполученнях *podać sobie ręce* (SFJP Skor.), *подати собі руки* (СУМ-11), проявляються ще інші ситуації, наприклад, момент порозуміння, погодження і примирення (*Były winy, nie taję, i właśnie dlatego podajmy sobie ręce dla szczęscia dzieci naszych* (SFJP Skor.)).

У мові функціонують словосполучення *ręka w rękę* (WSJP), *рука в руку* (СУМ-11), які не лише виражають фізичний доторк двох рук (*Я підвівся, і ми рука в руку, вийшли у сад* (ГРАК)), а й звертають увагу на момент спільної діяльності, яка є ефективнішою, ніж зусилля окремих людей: *Тільки гуртом, тільки стадом, пліч-о-пліч, рука в руку* (ГРАК). У другому контексті проявляється ідіоматична сполучуваність, яка передбачає, що між словами-компонентами словосполучення з’являється нове значення, яке не виникає зі значень окремих елементів.

Прикладами формування особливих стосунків між чоловіком і жінкою є словосполучення *pocałować w rękę, brać się za ręce, posyłać ręką całusy* (SFJP Skor.), *поцілувати в руку, братися за руки, посилати поцілунки рукою* (ГРАК). За допомогою цих жестів виражається емоційний зв'язок між людьми протилежної статі, яких поєднує любов. Словосполуки *brać się za ręce, posyłać ręką całusy, братися за руки, посилати поцілунки рукою* можуть також використовуватись не лише у контактах між чоловіком та жінкою, а загалом між людьми, яких об’єднують добрі відносини.

Проаналізувавши 53 польські колокації та 55 українських словосполучень, в яких виявляється формування міжлюдських стосунків, можна зробити висновок, що за посередництвом руки можна проявити доброту, доброзичливість, любов, опіку та турботу.

2.2.3.2. Словосполучення на позначення руйнування людських взаємин

Рука може бути не лише засобом зміцнення взаємин між людьми, а й за її посередництвом можна обмежити та зруйнувати будь-які контакти з навколишнім оточенням. Ще в біблійні часи рука могла бути символом зради та зрадника: *Wszelako oto ręka tego, co mnie wydaje, za mną jest na stole* (Słownik symboli, s. 350). Так Ісус сказав про зрадника Юду під час Тайної вечері. Та сама рука, яка деякий час перед тим була символом спільності і дружби, стає знаком зради та відречення.

У Фразеологічному словнику польської мови за ред. С. Скорупки знаходимо приклади негативних виявів рис характеру людини і її діяльності загалом: *barbarzyńska, drapieżna, dzika, karząca, katowska, krzepka, mordercza, mściwa, natarczywa ręka* (SFJP Skor.), *варварська, загарбницька, дика, вбивча, мстива, настирлива рука* (ГРАК). Лексико-семантична сполучуваність іменників *ręka / рука* з цими прикметниками, є виявом найгірших рис людини, в яких вона проявляє агресивне та насильницьке ставлення до інших людей. Ці словосполучення є не лише прикладом руйнування стосунків між людьми, а навіть виявом зазіхання на гідність та життя ближнього.

Серед аналізованих одиниць ми виявили 45 польських словосполучень та 44 українські словосполуки, в яких реалізується руйнування та обмеження контактів між людьми. Так як людина може *podać rękę, подати руку* так само вона може цього не зробити *nie podać ręki* (WSJP), *не подати руки* (СУМ-11), якщо не хоче з кимось вітатися або підтримувати контакти загалом.

2.3. Зіставний аналіз ідіоматичної сполучуваності іменників *ręka / рука*

Ідіоматична сполучуваність будь-якої мови є унікальною, тому її непросто передати засобами іншої мови. До того ж ФО є складними мовними утвореннями. Для них характерна багатокомпонентність, цілісне значення, образність, метафоричність, емоційно-експресивне забарвлення, а також дослівна неперекладність. При відтворенні фразеологізму іншою мовою складно (майже неможливо) передати всі перелічені ознаки. Існують різні класифікації, які намагаються структурувати фразеологічні еквіваленти різних мов.

2.3.1. Повні еквіваленти

Для виявлення еквівалентів ФО порівнюють за ознаками, про які ми згадували вище. Повними еквівалентами вважаються фразеологізми, ознаки яких повністю покриваються. Обидві ФО повинні мати однаковий компонентний склад та значення. При цьому має збігатися також їхня образність і стилістична маркованість.

ФО *machnąć / machać ręką (na kogoś / coś) // махнути / махати рукою (на когось / щось)* мають однаковий компонентний склад і внутрішній образ, адже і в польській, і в українській мові використано одні і ті ж компоненти, які фіксують один і той самий образ, виражений жестом «помах руки». Граматична структура цих стійких зворотів також є тотожною. USJP, подаючи дефініцію ФО *machnąć ręką (na kogoś / coś)*, виділяє два значення: а) «хтось відмовився від когось, чогось, визнав щось утраченим»; б) «хтось нехтує кимось, чимось, перестає звертати увагу на когось, щось». Український фразеологізм *махнути рукою (на когось / щось)* має три значення «а) помахом руки виражати зневіру, безнадійність; б) відмовлятися від когось, чогось; в) стати байдужим до когось, чогось; примиритися з чимось» (СУМ). Значення польського та українського фразеологізмів є подібними. У такому випадку фразеологізм буде вважатись повним еквівалентом лише при вживанні у значенні «хтось нехтує кимось, чимось, перестає звертати увагу на когось, щось» (якщо українська ФО

вживатиметься зі значенням «помахом руки виражати зневіру, безнадійність», то вона буде частковим еквівалентом). І в польському, і в українському фразеологічному звороті, окрім основного значення, присутнє негативне конотативне, емоційно-оціночне значення. Основним буде значення «відмовитись від чогось, нехтувати чимось». Конотативне значення відображає внутрішні переживання людини, яка відчуває емоції байдужості, зневіри та негативно оцінює ситуацію.

Ідіоматичні словосполуки *podnieść / podnosić (na kogoś / cos) rękę // підняти / піднімати (на когось / щось) руку* мають однакову компонентну та граматичну структури. В обох фразеологічних зворотах допускається вживання дієслова в доконаному і недоконаному виді. Внутрішній образ сталих зворотів виражений жестом «підняти руки вгору». Семантика ФО *podnieść / podnosić (na kogoś / cos) rękę* «тоді, коли хтось виступає проти когось (чогось); бити, вбивати когось» (WSFJP). Фразеологічний зворот *підняти / піднімати (на когось / щось) руку* має такі значення: «а) тоді, коли хтось виступає проти когось (чогось); б'є когось; б) кінчати життя самогубством; в) засуджувати кого-, що-небудь» (СУМ). У польському фразеологізмі відображене лише одне значення, в якому може вживатися ця ФО. Натомість український словник фіксує значення «накласти на себе руки (вчинити самогубство)». Це буде вужче значення ФО, адже окрім загального розуміння вбивства (яке фіксує також польський словник), додаються додаткові відомості про, те, що людина сама позбавила себе життя. Оскільки український словник фіксує значення ФО, яких немає в польському словнику, повними еквівалентами ці фразеологізми будуть лише при вживанні їх у значенні «виступати проти когось, бити когось».

Фразеологізм *ręka w rękę* має значення «спільно, разом, співпрацюючи, навзаєм підтримуючи» (WSFJP). Відповідна українська ФО *рука в руку*, згідно з дефініцією має два значення: «1. поруч, один біля одного, поряд; 2. разом, як однодумці» (ФСУМ). Компонентний склад та граматична структура цих сталих зворотів є однаковою. Порівнявши значення, можна зробити висновок, що

повними еквівалентами ці ФО будуть лише у випадку їх вживання у значенні «разом, спільно», адже тоді фразеологізми мають однаковий внутрішній образ рук, які спільно виконують якусь діяльність. Значення «поруч, один біля одного» відображає інший внутрішній образ, а саме рук, які просто знаходяться поряд.

Фразеологічний зворот *hojną ręką* означає «щедро, зовсім не скуплячись» (WSJP). Український фразеологізм *щедрою рукою* має значення «не шкодуючи, не виявляючи скупості» (СУМ). ФО мають однаковий компонентний склад та граматичну структуру, а тому будуть повними еквівалентами. USJP фіксує ще такі варіанти цього фразеологізму, як: *mieć hojną / szczodrą rękę, rozdać coś hojną / szczodrą ręką, wspomóc kogoś hojną / szczodrą ręką*. Кожен з цих варіантів має значення «щедро дати, роздати щось, не скуплячись» (USJP). Незважаючи на те, що ці ФО мають таке саме значення, як український фразеологізм *щедрою рукою,* вони будуть частковими еквівалентами, бо різняться компонентним складом та внутрішньою формою. Внутрішня мотивація фразеологізму *rozdać coś hojną / szczodrą ręką* виражена жестом давання, роздавання чогось, а ФО *wspomóc kogoś hojną / szczodrą ręką* передбачає наділення когось допомогою, сприянням.

Розгляньмо ідіоматичну сполучуваність лексем *ręka / рука* з прикметниками *prawa / права*: *prawa ręka // права рука*. Значення польської ФО *prawa ręka*: «чийсь найголовніший помічник, якому найбільше довіряють, особа дуже потрібна для вправної діяльності» (WSJP). Фразеологізм *права рука* в українській мові має значення «перший помічник, чиясь довірена особа» (ФСУМ). У значенні обох ФО підкреслено, що відносини між людиною і її помічником повинні будуватись на довірі. У цьому проявляються спільні риси світобачення носіїв польської і української мов: керівник повинен довіряти своєму асистентові, тоді він зможе на нього покластись. ФО *prawa ręka // права рука* мають однаковий компонентний склад, граматичну будову та значення, а тому є повними еквівалентами.

Зважаючи на те, що повні еквіваленти мають покриватись в усіх площинах: у компонентному складі, граматичній структурі, внутрішньому образі та

значенні, таких прикладів є небагато. Навіть при формальній тотожності (при однакових компонентах), ФО можуть мати дещо різні відтінки значень. У такому випадку повними еквівалентами фразеологізми вважатимуться лише в значенні, яке є ідентичним у двох мовах. У нашій роботі ми виявили п'ять фразеологічних зворотів, які можемо назвати повними еквівалентами: *machnąć ręką (na kogoś / coś) // махнути рукою (на когось / щось)* зі значенням «перестати звертати увагу на когось (щось)», *podnieść / podnosić (na kogoś / cos) rękę // підняти / піднімати (на когось / щось) руку* лише у значенні «виступати проти когось (чогось)», *ręka w rękę // рука в руку* у значенні «разом, спільно», *hojną ręką // щедрою рукою* зі семантикою «щедро, не скуплячись», *prawa ręka // права рука* зі значенням «перший помічник, якому найбільше довіряють».

2.3.2. Часткові еквіваленти

У більшості випадків ФО порівнюваних мов будуть дещо відрізнятися. Фразеологізми, які мають розбіжності в якійсь одній з площин, називатимуться частковими фразеологізмами. В аналізованих ідіоматичних словосполуках може виникати різниця в компонентному складі, граматичній будові чи мотивації, тобто внутрішньому образі.

Польська ФО *być na rękę* має значення «тоді, коли щось комусь сприяє, підходить, допомагає, є корисним для нього» (WSJP). Український відповідний фразеологізм *зіграти/грати на руку* має ідентичне значення «тоді, коли щось комусь сприяє, допомагає» (Словник «Лексикон…»). Їх зовнішня форма – компонентний склад, а також внутрішній образ не відрізняються. У польському фразеологізмі вжито дієслово *być*. В українському відповіднику пропонується доконаний або недоконаний вид дієслова *зіграти / грати*, що змінює внутрішню мотивацію цієї ФО. Зважаючи на це, стійкі звороти *być na rękę // зіграти / грати на руку* будуть частковими різнообразними еквівалентами.

ФО *jak ręką odjął* має значення «тоді, коли щось негайно і повністю зникає» (WSJP). Український відповідник *як рукою зняло* має значення «що-небудь

раптово і безслідно зникло» (СУМ). Ці фразеологічні звороти відрізняються дієсловом, яке входить до компонентного складу. У польському фразеологізмі наявне дієслово *odjął*, яке означає «забрати, відняти». Це означає, що повинен бути якийсь чинник, який може забрати, наприклад, біль або захворювання, як в контексті: *Po zażyciu tego leku kaszel przeszedł jak ręką odjął* (Лексикон). Український еквівалент містить дієслово *зняло*, яке має значення «звільняти кого-небудь від чогось». Дієслово у формі середнього роду минулого часу, передбачає, що ми не дізнаємось що саме звільнило когось від болю або хвороби. Перевіримо це в контексті: *Коли приїхав додому, застуду як рукою зняло* (Лексикон). Зважаючи на те, що ФО *jak ręką odjął // як рукою зняло* мають відмінності у компонентному складі та внутрішній мотивації, але однакове значення вони будуть частковими еквівалентами.

Порівняймо ФО *mieć związane / skrępowane ręce // зв'язані руки*. Значення фразеологізму *mieć związane / skrępowane ręce* «тоді, коли хтось позбавлений можливості діяти, незважаючи на те, що хотів би це робити» (WSJP). Український фразеологізм має таке значення «тоді, коли хтось позбавлений можливості вільно діяти» (СУМ). У значенні, яке подає польський словник, підкреслене бажання людини щось робити в якійсь конкретній ситуації. Перевіримо це в контексті: *Za pieniądze z transakcji chciała wyremontować budynki. Nie zgodził się jednak konserwator zabytków. Przez to władze Akademii mają związane ręce* (WSJP). У реченні йдеться про те, що в людини була ініціатива та бажання щось зробити (відремонтувати будинки), але через незгоду вищого керівництва особа не може здійснити свої задуми. Український фразеологічний зворот можна використовувати в загальному значенні «бути невільним». Розглянемо контекст: *Якось розважить мене, та думка, що вільно мені, що не зв'язані руки мої* (СУМ). Тут описане загальне відчуття волі, свободи, яке відчуває людина, якою ніхто не керує і не контролює. У польському фразеологізмі є дієслівний компонент *mieć*, а також варіантний прикметник *skrępowane*. У польській ФО використано характерне для польської мови поєднання слів з дієсловом *mieć*, замість

українського *бути*, наприклад, *Ja mam książkę*, а не *В мене є книжка*, як це властиво українській мові. Через відмінності компонентного складу, ФО *mieć związane / skrępowane ręce // зв'язані руки* називатимемо частковими еквівалентами.

Прокоментуймо ідіоматичні сполучення *nie wiedzieć, w co ręce włożyć // не знати, за що хапатися*. Значення українського фразеологізму повністю збігається зі значенням польської ФО: «тоді, коли хтось має так багато чого зробити, що не знає, з чого почати» (WSJP). Семантика цих ФО – однакова, а компонентний склад і внутрішня форма відрізняються, тому ці фразеологізми будуть частковими еквівалентами. У компонентному складі польського фразеологізму є дієслово *włożyć*. Згідно з дефініцією в SJP PWN це дієслово має значення «присвятити свій час, зусилля, працю якійсь меті». Фразеологічний еквівалент вживається з варіантним дієсловом *хапатися*. СУМ подає таке його значення: «братися рукою, чіплятися за кого-, що-небудь; спішно брати, діставати, виймати що-небудь для якоїсь дії». Цими дієсловами виражена різниця бачення того, як має виконуватись робота. У польському фразеологізмі йдеться про ретельне, точне виконання поставлених завдань, навіть якщо їх багато. Натомість українська ФО представляє поверхневе, поспішне виконання праці. Особливістю компонентного складу фразеологічного звороту *nie wiedzieć, w co ręce włożyć,* є також наявність компонента *ręce,* якого в українській ФО немає, але який мислиться, адже хапаємо руками.

Розгляньмо стійкі звороти *ktoś nie może / nie jest w stanie ruszyć / poruszyć ręką ani nogą // руки не підіймаються / не піднімаються / не здіймаються / не знімаються.* Польська ФО має значення: «хтось дуже втомлений, так що не здатний до найменшого зусилля» (WSJP). Український фразеологізм має два значення, які виникають з його дефініції: «1. кому-небудь не хочеться нічого робити (від поганого настрою, втоми і т. ін. 2. уживається для вираження безвихідного становища, безпорадності і т. ін.)» (ФСУМ). Фразеологічні звороти *ktoś nie może / nie jest w stanie ruszyć / poruszyć ręką ani nogą // руки не*

підіймаються / не піднімаються / не здіймаються / не знімаються можна називати частковими еквівалентами, беручи до уваги лише значення «хтось не може щось робити через втому». Компонентний склад польського фразеологізму описує внутрішній стан людини, яка через сильну втому не може навіть поворушити кінцівками. Український фразеологізм описує фізичне виснаження. Компоненти ФО *руки не підіймаються / не піднімаються / не здіймаються / не знімаються* описують руки, які є бездіяльними, просто «висять», бо не можуть навіть піднятися. Значення цих фразеологічних зворотів відображує емоційно-вольову сферу людини. Польська ФО використовується на позначення людини, яка не спроможна рухатись, через втому, фізичний стан Натомість український фразеологізм фіксує ситуацію, в якій людина не хоче працювати через втому або негативні емоції. Фразеологічний зворот *ktoś nie może / nie jest w stanie ruszyć / poruszyć ręką ani nogą* має лише одне значення, а відповідний український фразеологізм – два.

Фразеологізм *wziąć się / brać się w garść* має значення «тоді, коли хтось намагається опанувати себе, заспокоїтися; коли хтось переміг той неприємний стан, який не дозволяв діяти» (WSJP). Український відповідник *взяти / брати себе в руки* має ідентичну семантику «переборюючи свої почуття, настрій, добиватися повного самовладання, заспокоїтися» (СУМ). Ці фразеологічні звороти будуть частковими еквівалентами, оскільки мають ідентичне значення, але відрізняються компонентним складом і внутрішнім образом, який з нього виникає. Компонент польської ФО *garść* означає стиснену руку, що українською мовою передається як *кулак*. Відтак у внутрішній формі польського фразеологізму закладений жест «стиснення кулака». Цей жест допомагає людині швидше опанувати себе, забути про емоції зосередившись на своєму тілі та випустивши енергію для стиснення кулака. В українському фразеологічному звороті немає такої мотивації, адже можна по-різному брати себе в руки: зчепити разом дві руки, зачепитись руками за лікті чи зчепити пальці рук.

Порівняймо ФО *smarować / posmarować (komuś) rękę // куку в руку*. Польський фразеологізм має значення «давати, дати комусь хабар» (WSFJP). Значенням українського відповідника є: «дати, взяти хабар» (ФСУМ). Проаналізуймо внутрішню мотивацію ФО *smarować / posmarować (komuś) rękę*. Компонент ФО *smarować / posmarować*, окрім значення «покривати поверхню чогось якоюсь субстанцією», має значення «дати хабар», тому образність цього фразеологізму буде «прозорою» і зрозумілою, на противагу українській ФО. Внутрішній образ фразеологізму *куку в руку* є менш доступним для розуміння. Походження виразу достеменно не з'ясоване. Існує думка, що кука – це жартівлива назва великодньої крашанки. Не виключено, однак, що йдеться про перше «куку» зозулі, адже з цим було пов'язано багато прикмет. Наприклад, вважалось, що хто пробряжчить грішми одночасно зі звуком зозулі, то матиме достаток протягом цілого року (ФСУМ). Варто також підкреслити, що польська ФО може вживатись лише у значенні «дати хабар», натомість український фразеологізм може використовуватись ще зі значенням «взяти хабар». Ці фразеологічні звороти можна вважати частковими еквівалентами лише при їх вживанні у значенні «дати хабар». У польській мові функціонує ще один фразеологізм з такою семантикою: *przemawiać (komuś) do ręki*. WSFJP фіксує таке значення фразеологізму: «пробувати когось підкупити, давати комусь хабар». У внутрішньому образі цієї ФО відображене «звертання» до руки. У словнику В. Дорошевського можна знайти таке визначення слова *przemawiać* «щось є зрозумілим, викликає жваву реакцію». З цього виникає мотивація ФО: хтось «промовляє» до руки, даючи хабар, з метою отримання бажаного результату, очікуваної реакції. Це підтверджується в контексті: *Jeżeli nie da sięsprawy załatwić oficjalnie, próbują <u>przemówić</u> urzędnikowi <u>do ręki</u>* (WSFJP). Фразеологізм *przemawiać (komuś) do ręki* також буде частковим еквівалентом української ФО *куку в руку*.

Серед польських та українських фразеологізмів з компонентом *ręka/рука* можна виокремити ще більше часткових еквівалентів, які відрізняються

компонентами, граматичною будовою або внутрішнім образом. Наприклад, *widać czyjąś rękę (w czymś) // докласти (до чогось) руку. – coś leci komuś z rąk // валитися / падати з рук. – wziąć / brać sprawy w swoje ręce // взяти/брати в свої руки. – (ktoś) ma lekką / szczęśliwą rękę (do czegoś / kogoś) // легка рука у кого / чия. – (mieć) wolne / swobodne ręce // з легкими руками. – (ktoś) da sobie głowę / rękę uciąć / obciąć / odciąć // давати / дати руку відрубати / відрізати / на одріз* та інші.

2.3.3. Безеквівалентні ФО

Деякі приклади ідіоматичної сполучуваності залишаються безеквівалентними. Внутрішня форма таких ФО є зрозумілою лише носіям конкретної мови. В інших мовах ці фразеологізми можна відтворити описовими еквівалентами, тобто сказати той самий зміст за допомогою вільного словосполучення. Можливим є також варіант підбору паралельних еквівалентів: фразеологічних зворотів, які мають зовсім інший компонентний склад та внутрішній образ, але те саме значення.

Розглянемо польську ФО *budzić się z ręką w nocniku*. Цей фразеологізм має значення «хтось потрапив у ситуацію, в якій запізно було діяти і щось змінювати» (WSJP). У внутрішньому образі цього звороту закладена ситуація, яка відбувається з людиною вночі, тобто в час, коли свідомість людини не аналізує і не сприймає реальності. Вночі людина не готова до того, що з нею може статись щось погане, вона не може зреагувати і змінити ситуацію. Так і моменти, на позначення яких вживається ця ФО, відбуваються не очікувано, людина не встигає їх передбачити і змінити. Наприклад, *Dziś coś się mówi ludziom i w to nie wierzą, mija kilka lat i budzą się z ręką w nocniku* (WSJP). Паралельним еквівалентом в українській мові може слугувати фразеологізм *поїзд / потяг пішов.* Значення українського фразеологічного звороту покривається зі значенням польської ФО: «тоді, коли ситуацію, вже ніяк не виправити» (Лексикон). У внутрішньому образі сталого звороту *поїзд / потяг пішов* відображена ситуація, коли людина запізнюється, не встигає. Наприклад, *Мені*

потрібно було більше часу присвячувати вивченню французької мови. А тепер – все, поїзд пішов (Лексикон). У цьому реченні бачимо ситуацію, коли людина не змогла вдало розподілити свого часу, тому не вивчила французької мови належним чином тоді, коли для неї це було актуально.

ФО *z zegarkiem w ręku* має два значення «1. точно в тій порі, коли щось планувалось; 2. ощадно розподіляючи час, не марнуючи його» (WSJP). Внутрішній образ цього фразеологізму пов'язаний з ретельним слідкуванням за часом, яке допомагає бути пунктуальним та організованим, наприклад, у контексті: *Koncert rozpoczął się dosłownie z zegarkiem w ręku* (WSJP). Це речення є прикладом вживання ФО в першому значенні, коли щось розпочинається точно в той час, коли планувалось. Також ця ФО може бути вжита в контексті, який відображатиме проблему, пов'язану з браком часу: *Żyjemy z zegarkiem w ręku, poganiani, jak niewolicy biczem czasu* (WSJP). Вирішити її можна, завдяки плануванню та розподіленню часу, беручи до уваги пріоритетність, важливість завдань. В українській мові паралельним еквівалентом буде ФО *в акурат*, яка має значення «якраз, вчасно» (СУМ).

Фразеологізм *mówić rękami [i nogami]* має значення «говорити і одночасно жестикулювати» (WSFJP). Активне жестикулювання притаманне людині, яка розповідає щось емоційно, ділячись враженнями. Прикладом вживання цього фразеологічного звороту може бути контекст: *Opowiadając o wczorajszej awanturze, był tak podniecony, że mówił rękami i nogami* (WSFJP). Особа настільки перебувала під враженням події, що їй складно було описати це лише словами. Краще виразити свої емоції, передати враження та почуття допомагає жестикуляція. За допомогою жестів також можна додатково пояснити значення сказаного. В українській мові цей фразеологізм не має відповідника, тому передавати його будемо за допомогою описового еквівалента «активно жестикулюючи».

Фразеологічний зворот *ręka tacosza* вживається зі значенням «недоброзичливість, брак піклування про когось; недбайливість; хтось, хто має

такі вади» (WSFJP). У внутрішній образ сталого звороту, вкладене стереотипне сприйняття ставлення мачухи до дітей. У народі мачуху часто описують як таку, яка вороже, недбайливо ставиться до дітей свого чоловіка. У народних оповіданнях або казках вона завжди є негативним персонажем, який турбується лише про себе. Розглянемо вживання ФО в контексті: *Pod jego macoszą ręką nasz zakład zaczął podupadać* (WSFJP). У цьому реченні описаний негативний результат впливу байдужого, недбайливого ставлення людини, на позначення якої використали ФО *ręka macosza*. Проаналізуємо ще один контекст: *Jest źle, bo naszym powiatem rządzi macosza ręka: starosta w ogóle nie zna tego regionu* (WSFJP). У цьому реченні місцеву владу порівнюють до мачухи, яка не знає своїх дітей, а тому не може зробити для них щось добре, бо не дізналась їхніх звичок, інтересів та вподобань. В українській культурі теж панує негативне оцінювання дій мачухи, але ФО з таким компонентом немає. Тому фразеологічний зворот *ręka macosza* українською мовою будемо передавати за допомогою описового еквіваленту «недбайливе ставлення».

Фразеологізм *z ołówkiem w ręku* має два значення, які виникають з його дефініції: «1. дуже ощадливо, скрупульозно плануючи всі витрати; 2. дуже точно, скрупульозно, уважно» (WSJP). Внутрішній образ ФО є мотивований ситуацією, коли людина, щоб нічого не забути чи пропустити, скрупульозно все записує, з метою стеження або обліку. Простежимо вживання фразеологізму у першому значенні в контексті: *Dodam jeszcze, iż gospodarowanie w trudnych czasach powinno odbywać się z ołówkiem w ręku* (WSJP). У цьому реченні наголошується, що особливо ощадливий і ретельно спланований спосіб життя потрібно вести у разі фінансових труднощів або інших проблем. Друге значення ФО виявляється в контексті: *Taka jest uroda komercyjnych autostrad – to prywatny inwestor z ołówkiem w ręku ustala wysokość opłat za przejazd* (WSJP). У реченні йдеться про те, що люди, які хочуть збільшити свої прибутки, повинні дуже точно проводити розрахунки, щоб передбачати будь-які ризики. Українською мовою фразеологізм

z ołówkiem w ręku ми передамо за допомогою описового еквіваленту «ретельно, дуже точно».

ФО *(coś) ma ręce i nogi* має значення: «щось має сенс, є обдуманим, добре організованим, впорядкованим» (USJP). Образність ФО виникає з усвідомлення того, що людське тіло є ідеально впорядкованим. Усі органи та кінцівки знаходяться на своєму відповідному місці, а також виконують унікальні, дуже важливі функції. Неможливо уявити, щоб людський організм був збудований інакше. Проаналізуймо вживання фразеологізму в контексті: *Nie miał wysokich wymagań, ale potrafił się cenić, do głupich robót się nie zabierał, wszystko musiało mieć ręce i nogi i jakoś logiczne tkwić w systemie pojęć* (WSJP). У цьому реченні підкреслюється важливість того, що речі повинні мати сенс та бути впорядкованими. В українській мові цей фразеологізм не має відповідника, тому передавати його будемо за допомогою описового еквівалента «мати сенс, бути впорядкованим».

Прикладом безеквівалентної української ФО може слугувати фразеологізм *на руку ковінька*. Значенням цієї ФО є: «саме це тільки й треба кому-небудь» (ФСУМ). Внутрішня мотивація цієї ФО не є «прозорою» та доступною для розуміння. Необхідно зрозуміти значення слова «ковінька». Ковінька – це палиця з загнутим кінцем, яка є зручною для руки (ФСУМ). Цим мотивується значення фразеологічного звороту. Проаналізуймо вживання ФО в контексті: *Такий переполох – генералові на руку ковінька* (ФСУМ). З речення стає зрозуміло, що певна ситуація може бути вигідна, «зручна» для когось, хтось може мати свою користь з неї. Польською мовою цей фразеологізм будемо передавати за допомогою описового еквівалента: «coś jest komuś wygodne».

Отже, безеквівалентними є стійкі звороти, що не мають відповідника в іншій мові, бо їхня внутрішня мотивація є зрозумілою лише обмеженому колу носіїв мови. Вони є втіленням унікальної інтерпретації реальності, яка стає особливим культурним досвідом певного етносу. Конкретний народ, проживаючи певні «загальні», поширені події, запам’ятовує їх по-своєму. Таким

чином навіть споріднені мови по-різному відтворюють ті чи інші загальновідомі реалії, в чому ми переконались на прикладі ідіоматичної сполучуваності іменників *ręka / рука* в польській та українській мові. У процесі аналізу ми виявили сім фразеологічних зворотів, які не мають еквівалента в іншій мові. Для того, щоб відтворити їх іншою мовою, використовували паралельні або описові еквіваленти. Паралельними називаємо фразеологічні еквіваленти, значення яких мотивоване іншим компонентним складом, описовими – вільні словосполучення.

Висновки до 2 розділу

У другому розділі магістерської роботи ми проаналізували функціонування лексем *ręka / рука* в польських та українських словниках. На матеріалі словникових дефініцій нам вдалось виокремити основні значення,в яких можуть вживатися іменники *ręka / рука,* а саме: як одна з двох верхніх кінцівок людини (від плеча до кінчиків пальців або від зап'ястя до кінчиків пальців); на позначення виконавця певної діяльності або результату виконаної праці; як символ влади тощо. На матеріалі словників символів простежили як впливають народні вірування та уявлення на сполучуваність лексем. Оскільки *ręka / рука* це рухлива кінцівка людини, ми проаналізували словники жестів та дослідили, що саме можна виразити за допомогою різних рухів.

Проаналізувавши фактичний матеріал у словникових дефініціях та корпусах текстів, виокремили три групи лексико-семантичної сполучуваності іменників *ręka / рука:* характеристика фізичних особливостей руки, як верхньої кінцівки; *ręka / рука* та контакти з зовнішнім матеріальним світом, здатність впливати на явища дійсності; словосполучення з компонентом *ręka / рука* на позначення формування або руйнування міжлюдських взаємин.

У роботі особливу увагу приділили дослідженню ідіоматичної сполучуваності іменників *ręka / рука*. Аналізуючи та зіставляючи польські та українські ФО з компонентом *ręka / рука*, ми виокремили три групи еквівалентів: повні еквіваленти (фразеологізми мають ідентичне значення, компонентний склад та внутрішню мотивацію), часткові еквіваленти (мають однакове значення, але дещо відрізняються компонентами або внутрішнім образом) та безеквівалентні ФО (не мають ідентичного відповідника в іншій мові).

ВИСНОВКИ

У цій роботі ми розглянули поняття лексикології як науки, яка вивчає особливості лексичного складу мови. Лексичні одиниці будь-якої мови мають властивість вступати у зв'язки та утворювати словосполучення. Проаналізувавши види сполучуваності лексем, ми переконались, що окрім лексико-семантичної сполучуваності слів, як здатності лексем поєднувати та утворювати колокації, існує ідіоматична сполучуваність, на основі якої утворюються фразеологізми. У результаті опису та аналізу основних понять лексикології та фразеології, опираючись на погляди відомих польських та українських мовознавців, ми зробили висновок, що лексикологія – це розділ мовознавства, який вивчає лексичний склад мови, а фразеологія – це самостійна мовознавча наука, яка досліджує стійкі словосполучення – фразеологізми, вивчаючи їх специфіку, особливості функціонування в мовленні, ознаки та методи дослідження і класифікації. Розглянувши дослідження соматичної лексики, які проводили польські і українські мовознавці, варто зазначити, що функціонування соматизмів в мові є виявом антропоцентричного спрямування мови. Оскільки соматична лексика є у всіх мовах, її дослідження можна проводити у зіставному аспекті. Для зіставного дослідження фразеологізмів, проаналізували класифікації фразеологічних еквівалентів, які виділили О. Кунін, Р. Зорівчак та автори словника «Лексикон польської та української активної фразеології».

Усі зібрані польські й українські колокації ми поділили на три основні тематичні групи. Перша група складається зі словосполучень, які враховують фізіологічні особливості руки як верхньої кінцівки тіла людини. Польські та українські словосполучення на позначення «будови» руки становлять ≈ 4,5% (31 колокація): *przegub ręki, spód ręki, wierzch ręki, суглоб руки, верх, palce ręki, пальці рук*. Колокації, які характеризують зовнішній вигляд руки становлять ≈ 14 % (95 одиниць): *spękana, szorstka ręka, зморщена, потріскана рука, drobna, mała ręka, дрібна, мала рука*. Сполучуваність на позначення діяльності руки – ≈ 28 % (192

словосполучення): *gestykulować, machać, poruszać rękami, wyciągnąć rękę, dosięgnąć ręką, жестикулювати, махати, рухати руками, простягнути руку, досягнути рукою*.

До другої групи ми віднесли сполучуваність іменників *ręka / рука* як означення контакту з зовнішнім світом. Колокації на позначення праці та її результату становить ≈ 3 % (20 одиниць): *pisany, malowany ręką, написаний, намальований рукою*. Словосполучення, за допомогою яких окреслюється взаємодія руки з навколишнім середовищем, становлять ≈ 19 % (126 колокацій): *chwytać, czerpać, łapać się rękami, przekładać z ręki do ręki, хапати, зачерпувати, ловитись руками, перекладати з руки в руку*. Сполучуваність на позначення просторових відношень становить лише ≈ 2 %: *wskazać, pokazać ręką; po lewej, po prawej ręce, вказати, показати рукою; по лівій, по правій руці*.

Третя група окреслює сполучуваність іменників *ręka / рука* на позначення стосунків з іншими людьми. За допомогою руки можна «будувати» зв'язки з людьми, що виявляється у ≈ 16 % (108 одиниць): *podać rękę, подати руку, podać sobie ręce, подати собі руки*. Словосполучення з протилежним значенням «руйнування» людських взаємин становлять ≈ 13 % (89 колокацій): *nie podać ręki, не подати руки, barbarzyńska, karząca, katowska, mordercza, mściwa ręka, варварська, загарбницька, дика, вбивча, мстива, настирлива рука*.

Проаналізувавши лексико-семантичну сполучуваність іменників *ręka / рука* в польській та українській мовах, можна зробити висновок, що лексичні еквіваленти мають значну подібність структур та особливостей функціонування. Ми виявили лише одну пару еквівалентів з відмінним компонентним складом у двох мовах: *grzbiet ręki* і *ребро руки*.

Подібним є також символічне значення іменників *ręka / рука* в польській та українській мовах і культурах. Рука є символом допомоги і підтримки, в тому числі заступництва вищих сил: *podać rękę, przyjazna ręka, nosić na rękach, ręka w rękę, ręka boska, подати руку, дружня рука, носити на руках, рука в руку, рука*

Бога. З іншого боку рука є символом зради, помсти, необмеженої влади, хабарництва, неморальних вчинків: *mieć długie ręce, posmarować rękę, ręka w cudzej kieszeni, mieć brudne ręce, мати довгі руки, нагрівати руки, бруднити руки, куку в руку*. Рука, як частина тіла, яка здатна до виконання різної праці, може буде втіленням талановитої, працьовитої людини або навпаки нездібної, лінивої особи: *mieć złote ręce, ręka na pługu, robota pali się w rękach, ktoś ma fach w ręku, mieć ręce z marchwi, mieć dwie lewe ręce, gliniane ręce, золоті руки, робота горить в руках, набити руку, заложити руки, руки в брюки, руки не туди стоять*.

Аналізуючи ідіоматичну сполучуваність ФО з компонентом *ręka / рука* ми поділили досліджувані одиниці на: повні еквіваленти, часткові еквіваленти та безеквівалентні ФО. Серед аналізованих фразеологізмів ми виявили 5 повних еквівалентів (≈ 5 %). Більшість таких ФО (а саме, 4 фразеологізми) збігається лише в одному зі значень, наприклад, ФО *ręka w rękę // рука в руку* має тотожне значення «разом, спільно» у двох мовах, але ця ФО у значенні «поруч, одне біля одного» функціонує лише в українській мові. Зважаючи на це, такі ФО ми зараховували також до часткових еквівалентів. Найбільше одиниць ми виявили серед часткових еквівалентів, а саме 93 фразеологічні звороти (≈ 95 %) (включаючи 4 ФО, які можуть відповідно до основного значення можуть бути повними еквівалентами), наприклад, ФО *być na rękę // зіграти / грати на руку,* які дещо відрізняються компонентним складом, але мають однакове значення: «щось комусь підходить, є корисним для нього». Кількість безеквівалетних ФО становить 8 одиниць (≈ 8 %). Серед польських фразеологізмів ми виявили 6 безеквівалентних ФО, наприклад, *obudzić się z ręką w nocniku* зі значенням «ситуація, в якій запізно щось змінювати», який українською мовою можна відтворити лише за допомогою паралельного еквівалента *поїзд / потяг пішов.* До українських безеквівалентних фразеологічних зворотів ми зарахували 2 ФО: *на руку ковінька* зі значенням «щось комусь вигідне» та *руки фертом* «хто-небудь має самовдоволений, розв'язний, нахабний вигляд (прийнявши позу фертом; взявшись в боки)».

Підсумовуючи усі проведені дослідження, здійснені на основі лексико-семантичної сполучуваності іменників *ręka / рука* та фразеологізмів з цим компонентом у польській та українській мовах, варто зазначити, що перспективою їхнього дослідження є глибший лінгвокультурологічний аналіз функціонування лексем *ręka / рука* в польській та українській мовній свідомості, проведення анкетування серед носіїв польської і української мови для виявлення подібних та відмінних уявлень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьєв Л.Г.Сучасна українська мова. Фразеологія. – Харків, 1983.
2. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків, 1987.
3. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // Вопросы языкознания. – 1995. – №1. С. 37–67.
4. Апресян Ю. Д. О языке толкований и семантических примитивах // Серия литературы и языка. – 1994. – №4. – С. 37–67.
5. Балко М. В. Граматична і семантична сполучуваність компонентів словосполучення // Науковий вісник. – 2011. – Вип. 3. – С. 5–13.
6. Баранов А. Н., Добровольський Д. О. Аспекты теории фразеологии. – Москва, 2008.
7. Бундза І., Ніколайчук Х. Płytki і мілкий: лексико-семантична сполучуваність польського й українського прикметників / Polsko-ukraińskie spotkania językowe. – 2022. – С. 139–157.
8. Демська-Кульчицька О. М. Фразеологія. Посібник для студентів-філологів вищої школи. – Київ, 2008.
9. Жиденко Т. Контрастивна лінгвістика як синхронно-порівняльне дослідження мовних систем // Грааль науки. – 2021. – №1. – С. 419–421.
10. Зорівчак Р. П. До методології вивчення фразеологічних одиниць у контрактивних дослідженнях // Нариси з контрактивної лінгвістики. – Київ, 1979. – С. 59–65.
11. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Львів, 1983.
12. Кононенко І. Проблеми лексичної сполучуваності прикметників: зіставний аспект (на матеріалі української і польської мов) // Acta Polono-Ruthenica. – 1999. – nr 4. – S. 214–223.
13. Кочерган М. П. Слово і контекст. – Львів, 1980.
14. Кочерган М. П. Увага – лексична сполучуваність // Культура слова. – 1978. – Вип. 14. – С. 95–101.

15. Кравчук А. Лексикологія і культура польської мови. – Київ, 2017. – Т. 1.
16. Кравчук А. Лексикологія і культура польської мови. – Київ, 2017. – Т. 2.
17. Кравчук А. Лексико-семантична сполучуваність слів у викладанні польської мови українцям // Київські полоністичні студії. – 2011. – Т. XVIII. – С. 406–413.
18. Левченко О. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. – Львів, 2005.
19. Левченко О. П. Специфіка вербалізації і функціонування жестових фразеологізмів // Лінгвістика. – Луганськ : ЛНПУ, 2006. – № 4 (10). – С. 56–64.
20. Левченко О. Безеквівалентна російська і українська фразеологія: Автореф. дис. … канд-та філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – Київ, 1995.
21. Лозинська О. Г. Концептуалізація емоції радості в польській кінематичній фразеології // Проблеми Слов'янознавства. – 2010. – Вип. 59. С. 152–258.
22. Лозинська О. Г. Польські та українські жестові фразеологізми на позначення емоції страху // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2009. – Вип. 10. – С. 86–95.
23. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. – Харків, 1977.
24. Мицан Д. М. Фразеологізми з компонентом ребро у польській та українській мовах // Наукові записки. Серія: філологічна. – 2014. – Вип. 48. – С. 287–288.
25. Мойсієнко А. К., Бас-Кононенко О. В. Бондаренко В. В. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фонетика: підручник. – Київ, 2010.
26. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): монографія / Олена Селіванова. – Київ; Черкаси, 2004.
27. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. – Київ, 1973.

28. Тепляков І. Фразеологічна семантика // Проблеми слов'янознавства. – 2005. – Вип. 55. – С. 153–163.
29. Тепляков І. Про деякі парадокси фразеології // Проблеми слов'янознавства. – 2012. – Вип. 61. – С. 237–243.
30. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. – Київ, 2007.
31. Українська мова: енциклопедія / За ред. В. М. Русанівського, М. П. Бажана. – Киїів, 2004.
32. Філон М. І., Хомік О. Є. Сучасна українська мова. Лексикологія. – Харків, 2010.
33. Черней Д. В. Труднощі та способи перекладу англомовних фразеологізмів // Закарпатські філологічні студії. – 2019. – Вип. 10. С. 138–141
34. Ющук І. П. Фразеологія // Українська мова: Підручник для студ. філолог. спец. ВНЗ / Ющук І. П. – Київ, 2006. – С. 228–230.
35. Apresjan J. D. Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka. – Wrocław, 1995.
36. Bańko M. O normie i błędzie // Poradnik językowy. – 2008. – Z. 5. – S. 3–17.
37. Białek E. Kolokacja w przekładzie. Studium rosyjsko-polskie. – Lublin, 2009.
38. Burkhhardt H. Miejsce kolokacji w leksykografii i ich rola w tworzeniu tekstów w języku obcym // Acta Universitatis Lodziensis. – 2010. – T. 17. – S. 177–184.
39. Buttler D. Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny. – Warszawa, 1976.
40. Chlebda W. Frazematyka // Współczesny język polski / Red. J. Bartmiński. – Lublin, 2001. – S. 335–342.
41. Czarnota E. Frazeologizmy somatyczne z komponentem krew w szkolnych slownikach frazeologicznych // Z teorii i praktyki dydaktycznej języka polskiego. – 2018. – T. 27. – S. 193–208.
42. Derwojedowa M., Karaś H., KopcińskaD. Frazeologia // Język polski. Kompendium. Red. M. Derwojedowa, H. Karaś, D. Kopcińska. – Warszawa, 2005. – S. 507–513.

43. Dubisz S. Słownictwo // Nauka o języku dla polonistów. Wybór zagadnień / Pod red. S. Dubisza. – Warszawa, 2002. – S. 327–383.
44. Filar D. Językowy obraz kontaktu człowieka ze światem we współczesnej polszczeźnie (rękopis). – 2009.
45. Filar D., Głaz A. Obraz ręki w języku polskim i angielskim // Językowa kategoryzacja świata. – 1996. – S. 199–220.
46. Grochowski M. Szyk słowa *się*. Zalecenia normatywne a uwarunkowania systemowe // Prace Filologiczne. – 2019. №73. – S. 99–112.
47. Grochowski M. Zarys leksykologii i leksykografii. Zagadnienia synchroniczne. – Toruń, 1982.
48. Jędrzejko E. Człowiek miarą wszech rzeczy. Antropocentryzm i historycznokulturowe aspekty staropolskiej frazeologii somatycznej // Prace Filologiczne. – 2001. – T. XLVI. – S. 233–245.
49. Kaczmarkowski M. Językoznawstwo konfrontatywne a nauczanie łaciny // Vox Patrum, 10. – Lublin, 1986. – S. 61–71.
50. Kaczmarska E., Zasina A. Błędy walencyjne w tekstach obcokrajowców uczących się języka polskiego w świetle korpusu PoLKO // Prace Filologiczne. – 2020. – T. LXXV. – S. 197–213.
51. Kania S., Tokarski J. Zarys leksykologii i leksykografii polskiej. – Warszawa, 1984.
52. Kępiński A. Twarz i ręka // Teksty. – 1977. – №2. S. 9–34.
53. Koczerhan M. P. Podstawy językoznawstwa konfontatywnego. – Kępa, 2009.
54. Kołodziejek E. Koncepcje normy językowej i kodyfikacji w drugiej połowie XX i na początku XXI wieku // Poradnik Językowy. – 2018. – Z. 8. – S. 105–118.
55. Kononenko I. Obraz świata w polskiej i ukraińskiej frazeologii // Przegląd Środkowo-Wschodni. – 2017. – Z. 2. – S. 119–134.
56. Krawczuk A. Problemy normy języka polskiego w kraju i za granicą (na Ukrainie) // Roczniki Humanistyczne. – 2012. – T. LX. – S. 133–167.

57. Krawczuk A. Teksty w nauczaniu Ukraińców łączliwości leksykalno-semantycznej czasowników polskich // Acta Universitatis Lodziensis. – 2011. – №18. – S. 223–228.
58. Krawczyk-Tyrpa A. Frazeologia somatyczna w gwarach polskich. Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała. – Wrocław, 1987.
59. Kurkowska H., Skorupka S. Frazeologia // H. Kurkowska, S. Skorupka. Stylistyka polska. Zarys. – Warszawa, 1959. – S. 151–182.
60. Kurkowska H. Teoretyczne zagadnienia kultury języka // Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H. Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej. – Warszawa, 1973. – S. 11–79.
61. Lewicki A. M., Pajdzińska A. Frazeologia // Współczesny język polski / Red. J. Bartmiński. – Lublin, 2001. – S. 315–333.
62. Liberek J. Norma językowa jako fakt społeczny fundowany na uzusie. Uwagi w kontekście Słownika właściwych użyć języka // Język Polski. – 2021. – №2. – S. 34–48.
63. Lidzba A. Językowy obraz świata na przykładzie niemieckich i polskich związków frazeologicznych z komponentem Hand/ręka // Linguistische Treffen in Wrocław. – 2021. – №19. – S. 395–408.
64. Markowski A. Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne. – Warszawa, 2005.
65. Markowski A. Norma językowa w polskich pracach normatywnych w pierwszej połowie XX wieku // Poradnik Językowy. – 2018. – Z. 8. – S. 93–104
66. Miodek J. O normie językowej // Współczesny język polski / Pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin, 1993. – S. 73–83.
67. Miosiołek-Kłosińska K. O zakłóceniach łączliwości systemowej wyrazów. Zakłócenie łączliwości a błąd semantyczny // Poradnik Językowy. – 1997. – nr 3. – S. 6–21.
68. Müldner-Nieckowski P. Wstęp // Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa, 2003. – S. 15–20.

69. Müldner-Nieckowski P. Wprowadzenie do frazeologii // Müldner-Nieckowski P., Müldner-Nieckowski Ł. Nowy szkolny słownik frazeologiczny. – Warszawa, 2004. – S. 13–26.
70. Mycan D.M. Podstawowe problemy polskiej i ukraińskiej frazeologii // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Вип. XXIII. – С. 334–340.
71. Nowakowska A. Świat roślin w polskiej frazeologii. – Wrocław, 2005.
72. Nikołajczyk K. Jak nie nabawić się kłopotu i odnieść sukces: kilka rozważań nad prozodią semantyczną polskich czasowników // Języki słowiańskie w kontekstach kultur dawnych i współczesnych. – 2018. – S. 121–139.
73. Nikołajczuk K. Kompetencja rodzimych użytkowników polszczyzny oraz obcokrajowców (Ukraińców) w zakresie stosowania polskiej frazeologii temporalnej // Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców. Glottodydaktyka – 2013. – T. 20. – S. 83–92.
74. Nikołaczuk Ch. Przepis na deser receptą na szczęście i lekarstwem na smutek: słów kilka o łączliwości leksykalno-semantycznej // Tradycja i nowoczesność w badaniach języków słowiańskich. – 2021. – S. 300–311.
75. Pajdzińska A. Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów // Konotacja. Praca zbiorowa / pod red. Jerzego Bartmińskiego. – Lublin, 1988. – S. 66–83.
76. Pajdzińska A. Antropocentryzm frazeologii pocznej // Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury. – 1990. – №3. – S. 59–68.
77. Seretny A. Cudzoziemcy w świecie słów, czyli Wielki słownik języka polskiego PAN w perspektywie glottodydaktycznej // Postscriptum Polonistyczne. – 2019. – №2. – S. 275–287.
78. Szerszunowicz J. Łączliwość przymiotnika inteligentny we współczejnej polszczyźnie // Studia Wschodniosłowiańskie. – 2011. – T. 11. – S. 269–283.
79. Śliwiński W. Kolokacje rzeczownikowo-przymiotnikowe w dwudziestowiecznych tekstach konstytucji państwa polskiego // Studia Linguistica. – 2008. – №4. S. 314–327.

80. Targońska J. Kompetencja kolokacyjna – niedostatecznie rozpoznany komponent kompetencji leksykalnej // Neofilolog. – 2014. – №2. – S. 193–208.
81. Tokarski R. Słownictwo jako interpretacja świata // Współczesny język polski / Red. J. Bartmiński. – Lublin, 2001. – S. 343–371.
82. Tymoshuk R., Sosnowski W., Jaskot M., Ganoszenko Y. Wstęp // Leksykon aktywnej frazeologii polskiej i ukraińskiej. – Waszawa, 2018. – S. 7–27.
83. Zaręba L. Polskie i francuskie frazeologizmy w ujęciu leksykograficznym. – Kraków, 1988.
84. Żmigrodzki P. Wprowadzenie do leksykografii polskiej. – Katowice, 2003.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / За ред. В. Т. Бусела. – Київ, 2005.
2. Енциклопедичний словник символів культури України / За ред. В. П. Коцура, О. І. Птапенка, В. В. Куйбіди. – Переяслав-Хмельницький, 2015.
3. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник української мови. – Київ, 1998.
4. Словник української мови в 11 томах // http://sum.in.ua/
5. Словник фразеологічних антонімів української мови / Уклад. В. С. Калашник, Ж. К. Колоїз. – Київ, 2001.
6. Словник фразеологізмів української мови / За ред. В. О. Винника. – Київ, 2003.
7. Фразеологічний словник української мови / За ред. В. М. Білоноженка. – Київ, 1999.
8. Inny słownik języka polskiego / Pod red. M. Bańki: W 2 t. – Warszawa, 2000. – T. 2.
9. Kopaliński W. Słownik symboli. – Warszawa, 1991.
10. Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa, 2004.
11. Słownik języka polskiego PWN // https://sjp.pwn.pl/
12. Słownik frazeologiczny języka polskiego / Pod red. S. Skorupki: W 2 t. – Warszawa, 1985. – T. 1.
13. Tymoshuk R., Sosnowski W., Jaskot M., Ganoszenko Y. Leksykon aktywnej frazeologii polskiej i ukraińskiej. – Warszawa, 2018.
14. Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. S. Dubisza. – Warszawa, 2003.
15. Wielki słownik języka polskiego // https://www.wsjp.pl/

РЕЗЮМЕ

W pracy magisterskiej przeprowadziłyśmy badanie łączliwości leksykalno-semantycznej polskich i ukraińskich kolokacji rzeczowników *ręka / рука*. W pierwszej części pracy rozpatrywałyśmy pojęcie leksykologii jako dziedziny, która bada słownictwo oraz frazeologii, zajmującej się opisem związków frazeologicznych. Badając podstawowe zagadnienia leksykologii, doszłyśmy do wniosku, że oprócz łączliwości leksykalno-semantycznej istnieje łączliwość idiomatyczna, na podstawie której tworzą się frazeologizmy. Prawie w każdym języku funkcjonuje leksyka somatyczna, dlatego popularnym kierunkiem badań jest analiza konfrotatywna. Przytoczyłyśmy także klasyfikacje ekwiwalentów frazeologicznych. Wyodrębniłyśmy ekwiwalenty całkowite, mające takie same komponenty i znaczenie, a także obrazowość i ekspresywność. Ekwiwalenty częściowe mogą różnić się jednym z komponentów albo obrazowością. Frazeologizmy bezekwiwalentne to związki, które w innym języku odtwarzamy za pomocą całkiem innego związku frazeologicznego z tym samym znaczeniem albo ekwiwalentem opisowym. W drugiej części pracy badałyśmy typy łączliwości leksykalno-semantycznej rzeczowników *ręka / рука* oraz szukałyśmy odpowiedników łączliwości idiomatycznej frazeologizmów z członkiem *ręka / рука* w języku polskim i ukraińskim. Znaleźliśmy 5 ekwiwalentów całkowitych ≈ 5 %, 93 ekwiwalenty częściowe ≈ 95 %, 8 frazeologizmów bezekwiwalentnych ≈ 8 %.

Naszym zdaniem, ta praca ma perspektywę, ponieważ jeszcze nie wszystkie pytania mają odpowiedzi. Dalsze badania polskich i ukraińskich frazeologizmów z komponentem *ręka / рука* mogą być prowadzone w kierunku językowo-kulturalnym.